

Jelena Ivanišević, Povijesni rječnik hrvatskog kulinarstva N-Ž, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2019. 527 str.

Povijesni rječnik hrvatskog kulinarstva (A-M, N-Ž) proizašao je iz projekta *Kultura prehrane u ozračju društvenih promjena 20. i početka 21. stoljeća* Instituta za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba koji se službeno provodio u razdoblju od 2007. do 2013. godine. Može se reći da je objavom drugog sveska *Rječnika* okončano razdoblje u kojemu se kroz spomenuti projekt pokušalo skrenuti pozornost akademske i šire javnosti na važnost istraživanja prehrane i pritom afirmirati etnološku i kulturnoantropološku perspektivu. *Povijesni rječnik hrvatskog kulinarstva* je rezultat višegodišnjeg istraživanja koje se odvijalo i izvan projekta i dokaz je raznorodnosti građe vezane uz medij prehrane kao višeslojnog simbola koji prožima sve životne aspekte. *Rječnikom* kao cjelovitim djelom nije se obogatila samo hrvatska leksikografija nego je on i pozamašan doprinos istraživanju prehrane i u drugim znanostima, osobito prehrane u kulturnom kontekstu. Tijekom trajanja projekta ideje vezane uz realizaciju *Rječnika* razmjenjivale su se i doradivale na nekoliko radionica, a sve ih je usustavila i vješto objedinila suradnica projekta i autorica *Rječnika* – Jelena Ivanišević.

Početna predviđanja broja obuhvaćenih riječi premašena su i u prvom i u drugom svesku *Rječnika*. Naime, od predviđenih 10 000 riječi na kraju se brojka gotovo udvostručila pa je konačan broj 18 754 rječničke natuknice u oba sveska zajedno. Prvi svezak *Rječnika*, koji je sadržavao riječi od slova A do slova M, objavljen je 2015. godine, a drugi svezak ugledao je svjetlo dana 2019. godine. *Rječnik* sadrži rječničku građu vezanu uz sve aspekte kulinarstva: namirnice, biljke i životinje koje su se koristile ili se koriste u ljudskoj prehrani, kuharske postupke, kuhinjski pribor, jela hrvatske kuhinje kao i ona koja su se tijekom vremena u njoj udomačila, stolne navade i ponašanja.

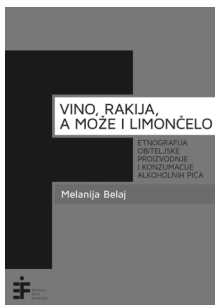
U *Rječniku* je moguće pronaći građu iz najstarijih objavljenih rječnika hrvatskog jezika do suvremenih leksikoloških djela. Osnovni izvor u oba sveska bio je *Akademijin rječnik* (njegova dvadeset i tri sveska). Osim toga, Ivanišević je koristila i rječnik standardnog hrvatskog jezika. Suvremeni leksik, kako i sama navodi u uvodniku, sakupljen je iz *Rječnika hrvatskog jezika* Vladimira Anića i *Rječnika stranih riječi* Bratoljuba Klaića. Preciznija značenja i objašnjenja botaničkih i ihtioloških pojmova Ivanišević je potražila u *Hrvatskom biljnom imenoslovu* Ivana Šugara, digitalnoj bazi WORMS – World of Marine Species i knjizi Nevena Milišića *Sva riba Jadranskog mora*, te digitalnoj bazi Ribe Hrvatske. Uz sve navedeno, Ivanišević se također služila i dijalektnim rječnicima, etnografskim zapisima, objavljenim kuharicama kao i privatnim rukopisima poput bilježnica s receptima te vlastitim osobnim bilješkama i saznanjima prikupljenim tijekom terenskih etnografskih istraživanja diljem Hrvatske.

Leksička natuknica, kako objašnjava Ivanišević, sastoji se od “gramatičke oznake, značenja koje donosi povijesnim redom te popisa izvora iz građe”. Obilje mogućih izvora i nestandardizirana građa nisu nimalo olakšali posao autorici jer je bilo iznimno teško osmisliti i usustaviti natuknice. Naime, jezik kuhinje obiluje lokalizmima, regionalizmima, što iako dokazuje njegovo

bogatstvo, usporava obradu natuknice, odnosno određenog pojma. Ponekad u nimalo lakom odabiru glavne natuknice Ivanišević se, kako navodi, s nazivima biljaka i riba vodila strukom, dok je drugdje birala najrašireniji izraz zbog lakše razumljivosti. Jezik kuhinje neprestano živi i svjedočanstvo je isprepletenosti raznih društvenih i kulturnih utjecaja. Katkada ista riječ ima potpuno različito značenje, ovisno o kraju i kontekstu uz koji je se vezuje, dok je za isto značenje moguće naići na mnoge različite izraze, odnosno riječi, čak i na istom lokalitetu ili tek dvama susjednim mjestima. Pojedine biljke ili ribe imaju mnoštvo naziva od kojih se neki međusobno razlikuju u samo jednom slovu ili slogu, a drugi su posve nove riječi. Osim spomenutog začuđuje mnoštvo naziva za razne dijelove jajeta, a razloge tome danas je teško dokučiti. Napori autorice da ga učini dostupnim široj javnosti u obradi samog pojma i njegove natuknice urodili su plodom pa za *Rječnikom* može posegnuti svatko tko je imalo zainteresiran za neki pojam i njegovo značenje. Kod pojedinih pojmova uvidjet će tada njegovu geografsku rasprostranjenost, izraze ili varijante izraza koji se koriste da bi ga označili kao i tijekom promjena kroz povijest pojma pa time i njegove upotrebe. Što se tiče posuđenica, one slijede uvriježenu shemu utjecaja u hrvatskom jeziku općenito pa tako očekivano dalmatinski i primorski krajevi obiluju talijanizmima, dok će na kontinentu biti znatan broj germanizama i turcizama.

Svjesnost o nedovršenosti *Rječnika* neminovna je jer jezik živi, a osobito jezik kuhinje, odnosno kulinarstva i gastronomije. U njemu, baš kao i u mediju prehrane isprepliće se bogatstvo svih susreta, utjecaja i razmjena kultura kroz povijest. No, ovaj kulinarski rječnik osvješćuje i činjenicu da smo mnoge riječi s vremenom zaboravili, neke se više ne upotrebljavaju jer jednostavno predmeti i jela koje one označavaju više ne postoje. S druge strane, iako gotovo na tisuću stranica koliko broje oba sveska, u njima nije sadržano sve moguće leksičko blago hrvatskog kulinarstva. Bez obzira na to, ovaj povijesni rječnik dokument je vremena koji svjedoči o višeslojnoj i bogatoj povijesti hrvatske kuhinje. Hvale vrijedan pokušaj da se na jednom mjestu objedini hrvatsko kulinarsko nazivlje i više je nego dobrodošao doprinos hrvatskoj povijesti, leksikografiji, etnologiji i kulturnoj antropologiji.

Melanija Belaj

Melanija Belaj, *Vino, rakija, a može i limončelo*. Etnografija obiteljske proizvodnje i konzumacije alkoholnih pića, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2018., 209 str.

Iza duhovita naslova knjige *Vino, rakija, a može i limončelo*, kojom autorica Melanija Belaj nastavlja produbljivati svoja istraživanja započeta u doktorskoj disertaciji, a u okviru u nas još nedovoljno neafirmirane *kulture pijača*, nalazi se dugo čekana studija društvenog i kulturnog života alkoholnih pića. Iako sveprisutna u svakodnevnom i prazničnom, ekonomskom i povije-

snom zbivanju, alkoholna su pića, podjednako kao i hrana, uglavnom ostajala na znanstvenim marginama. Prateći istraživačke impulse koji su temu hrane stavile u znanstveni i popularnokulturni *mainstream*, alkoholna su se pića pokazala kao istraživački zahvalna tema koja se analitički ne iscrpljuje unutar antropologije alkohola. Pregled istraživanja alkoholnih pića što ga donosi *Vino, rakija, a može i limončelo* ne nastoji biti jednolinijski pojednostavljen ni kronološki pregledan, već prati najutjecajnije ideje koje su oblikovale današnje polje. Odmak od studija alkohola (prema engl. *alcohol studies*), koji su pijenje promatrali kao devijaciju, značio je kontekstualiziranje praksi pijenja unutar etnološke i kulturnoantropološke perspektive. Pijenje ovim obratom prestaje biti samo *na zlu glasu* već se istražuje i kao obrazac prihvatljiva društvenog ponašanja. Fokus se s patologije tako preusmjerava na “normalno pijenje”. Studije koje su pijenje smještale izvan okvira alkoholizma pokazale su se toliko zanimljivima da se već, ističe Belaj, sociolozi počinju brinuti da antropolozi isuviše naglašavaju pozitivne učinke pijenja. Strukturalističko nasljeđe, prvenstveno radovi Mary Douglas i Rolanda Barthesa, zajedno s gospodarsko-političkom perspektivom kakvu su unijeli autori poput Sidneya Mintza i Jacka Goodya, usmjerilo je istraživanja alkoholnih pića prema povijesti svakodnevice. Uz izraženu povijesnu perspektivu, radove od devedesetih jasno obilježuje rodna perspektiva koja propituje cijeli niz pitanja od konzumentskih praksi do biokulturnih pitanja povezanih s pijenjem. U kontekstualnim analizama alkoholnih pića, karakterističnima za etnološke i kulturnoantropološke radove, ona su shvaćena kao identitetska oznaka s mjerljivom vrijednošću u gospodarskom i političkom smislu.

Domaća su istraživanja pratila već spomenuti smjer, od Radićevih “pijanica” i “zločinaca” do radova Dragice Cvetan i Olge Supek, ključnih za afirmaciju etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja alkohola u nas. Produbljujući naša shvaćanja višeznačnosti alkoholnih pića u kulturnom i simboličkom smislu, Melanija Belaj ovom knjigom zaokružuje svoje dugogodišnje istraživanje obiteljske proizvodnje i konzumacije alkoholnih pića. Istraživanje predstavljeno u doktorskoj disertaciji *Etnološki i kulturnoantropološki pristup kulturi obiteljske proizvodnje i uživanja alkohola* ovom knjigom dobiva svoj čvrsti teorijski epilog.

Ono što alkoholna pića čini toliko istraživački izazovnim, potvrđuje Belaj, jest njihov simbolički potencijal. Istraživati alkoholna pića znači promatrati prostor i vrijeme pijenja, jer piće doista odaje prigodu i društvene odnose između onih koji piju. Jednako tako, pića su povezana s društvenim grupama i statusima, poneka postaju i simbolom nacionalnog identiteta, a neka i mjesto prijepora (poput slučaja istarskog terana). Čašica pića nalazi svoje mjesto u svim običajima životnog i godišnjeg ciklusa, njome se i slavi i utapa tuga. Nadalje, alkoholna pića podjednako progovaraju o rodnim uvjetovanostima upisanima u prakse pijenja kao i, često muškim, liminalnim i tranzitnim prostorima pijenja. Proizvodnja i konzumacija alkoholnih pića i dalje ima gospodarsku računica, a osobito danas u vrijeme popularnosti specijaliziranih oblika turizama povezanih uz iće i piće.

Nudeći poticajan niz istraživačkih mogućnosti u sažimanju osobitih autorskih doprinosa znanju o pićima, Belaj nakon uvodnih poglavlja pažljivo umješta svoju suptilnu i osobnu metodologiju unutar etnografije bliskoga. Svjesna zamki istraživanja na domaćem terenu, Melanija Belaj postavlja relevantan autoetnografski pristup, sasvim svjestan mogućnosti i ograničenja, početne lakoće ulaska u teren i kasnijih izazova u postizanju potrebne analitičke distance. Etnografsko sebstvo autorice propituje samo sebe umrežujući tako iskustva i značenja unutar vlastite obitelji što se sasvim logično nastavlja u dva osnovna analitička smjera. Stvaranje mjesta, odnosno propitivanje značenja što ga osobita lokacija ima za određenu obitelj. *Terrorir* je danas stalno mjesto današnjih proizvođača i istraživača alkoholnih pića, podjednako marketinških stratega, hedonističke enološke sljedbe i kulturnih antropologa ili geografa. No ono što ovu knjigu odvaja od sličnih radova koji problematiziraju proizvodnju značenja mjesta jest osobnost tog *terroira* – obiteljskog vinograda na brdu Glagolščak u Vukomeričkim goricama.

Belaj će kroz cijelu knjigu dosljedno i precizno istraživati ulogu koju ju je obiteljski vinograd zauzimao u osobnim narativima kazivača, u obiteljskoj povijesti s osobitim naglaskom na fluidnost i višestrukost njegova značaja i značenja. Put što ga obiteljski vinograd prolazi od klijeti do vikendice studiozno je etnološki opisan i argumentiran te nadopunjen njegovim identitetskim i simboličkim značenjem isprepletenim s propitivanjem uloge osjetilnog pamćenja, u ovom slučaju osjeta mirisa i okusa. Vješto izbjegavši plošnu deskripciju proizvodnih i konzumacijskih praksi alkoholnih pića, Belaj osobiti naglasak u ovoj knjizi postavlja na pitanje rodničkih uloga, odnosno uloge što ih žene imaju u održavanju obiteljske vinogradarske tradicije, odnosno njihova mjesta u proizvodnji alkoholnih pića, ali i modusima ženskog ispijanja alkoholnih pića unutar privatnih i javnih prostora. *Vino, rakija, a može i limončelo* iznimno je vrijedan i poticajan doprinos domaćoj etnološkoj i kulturnoantropološkoj literaturi posvećenoj naizgled banalnim, svakodnevnim temama hrane i pića, a samim time i otvoren znatiželji šire čitateljske javnosti.

Jelena Ivanišević

Jasna Čapo i Petra Kelemen, Grad i međunarodni migranti, Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb 2019., 61 str.

Laura Šakaja, Slijepi u prostoru grada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Sveučilište u Zagrebu Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb 2019., 79 str.

Valentina Gulin Zrnić, Nevena Škrbić Alempijević, Josip Zanki, Grad i umjetnost, Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb 2019., 59 str.

Publikacije *Grad i umjetnost*, *Grad i međunarodni migranti* te *Slijepi u prostoru grada* oblikovane su kao rezultat projekta *Stvaranje grada: prostor, kultura i identitet* (2014–2018) koji je nastao na teorijskim osnovama antropologije grada, antropologije prostora i mjesta, urbanih migracijskih studija, kulturne geografije te postsocijalističkih i postkolonijalnih studija. Nositelj projekta bio je Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Projekt se bavio pitanjem proizvodnje grada preko dviju okosnica, različitosti i prostora, kroz čije prizme prolaze svi aktualni

globalizacijski trendovi. Riječ je o shvaćanju prostora kao urbanog lokalnog u kojemu dolazi do pregovaranja značenja i konstruiranja novih identiteta sudionika tih procesa. Istraživački tim projekta činile su sljedeće znanstvenice: voditeljica projekta *Stvaranje grada* dr. sc. Jasna Čapo, etnologinja i znanstvena savjetnica u Institutu za etnologiju i folkloristiku, dr. sc. Valentina Gulin Zrnić, znanstvena savjetnica i dr. sc. Sanja Đurin, viša asistentica, obje u Institutu za etnologiju i folkloristiku, dr. sc. Petra Kelemen, docentica, dr. sc. Tihana Rubić, docentica i dr. sc. Nevena Škrbić Alempijević, izvanredna profesorica, sve na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, te dr. sc. Laura Šakaja, redovita profesorica na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu. Aktivnosti i rezultati projekta predstavljeni su na internetskoj stranici <http://www.citymaking.eu/>, a ovdje predstavljamo gore navedene tiskane publikacije nekoliko suradnica na projektu. Sve su prvotno objavljene kao elektronska izdanja; jedno je već prikazano u *Narodnoj umjetnosti* (54/2, 2017), te se na ovome mjestu na njega tek kratko osvrćemo.

U knjižnici pod nazivom *Grad i međunarodni migranti* Jasna Čapo i Petra Kelemen analiziraju odnos međunarodnih migranata prema gradu Zagrebu. U susretu s gradom migranti propituju postojeće, a ujedno i stvaraju nove slike grada, te svojim djelovanjem pridonose promjeni grada. Knjižica je podijeljena u tri potpoglavlja: "Međunarodni migranti i Zagreb", "Migranti konstruiraju značenje grada" i "Migranti i stvaranje grada". Autorice su domišljatom trodijelnom strukturom knjižice i naslovljavanjem potpoglavlja naglasak stavile na temporalnu dimenziju *u-mještanja* migranata ili stvaranja doma u prostoru u koji su se doselili. U uvodnom dijelu objašnjavaju metodologiju istraživanja i donose podatke o ispitanicima. Podatke su prikupljale u virtualnom i fizičkom okruženju, putem portala i blogova namijenjenim strancima u Zagrebu te u razgovorima s migrantima. Najvažnije teme razgovora bile su motivi njihova dolaska u grad, rad i život u gradu, viđenje grada i sl. Naposljetku će se pokazati da upravo motivi dolaska u grad u većini slučajeva imaju ključnu ulogu u određivanju karaktera odnosa pojedinca prema gradu. Već iz uvodnoga dijela vidljivo je da autorice iznose stav o važnosti izbjegavanja svake kategorizacije koja vodi pojednostavljenom viđenju ispitanika. Svi su ispitanici nekoliko puta mijenjali mjesto stanovanja, a u Zagrebu žive od nekoliko mjeseci do deset godina. Stari su između 20 i 40 godina, visoke su stručne spreme ili studenti. Uz to, i profili njihovih zanimanja su vrlo raznoliki, od marketinških stručnjaka do profesora, novinara i umjetnika.

U središnjem dijelu knjižnice, pod nazivom "Migranti konstruiraju značenje grada", prikazana su mišljenja različitih migranata o gradskim prostorima te temeljem osobnih iskustava stvaranje značenja grada. Neki su stavovi migranata kreirani u susretu s materijalnošću i estetikom grada, dok drugi više odražavaju atmosferu grada. Zanimljivo je da je najmanje migrantskih predodžbi vezano uz potencijal grada. U skladu s time, Zagreb se opisuje atributima kao što su "intiman", "malen", "opušten", "kulturan", "tih i užurban", "siguran" itd. Kao veliku prednost Zagreba, migranti navode gradske parkove i povijesnu arhitekturu te gradski prijevoz i mogućnost pješaćenja. Pri ispitivanju stavova migranata o potencijalu grada i mogućnostima transformacije razvidan je velik trud koji su pojedinci ulagali kako bi postali aktivni sudionici preobrazbe Zagreba, primjerice kroz poduzetničke pothvate. Autorice zaključuju kako se upravo u iskazima o gradskom potencijalu krije najviše nezadovoljstva jer je nametnuti gospodarski okvir u Zagrebu i Hrvatskoj izuzetno nepovoljan ne samo za strance već i općenito za pokretanje poslova, a stranci ne bivaju prepoznati kao razvojni potencijal grada. Zaključuje se i kako su se migrantske predodžbe o Zagrebu mijenjale sukladno promjeni interesa migranata te njihovoj životnoj dobi. Ponekad je repetitivno fizičko kretanje uspjelo stvoriti osjećaj doma, koji je Zagreb od puke životne lokacije pretvorio u značenjski prostor života. Takvo iskustvo upućuje na procesnost stvaranja značenja i predodžbi o gradu i njihovu promjenu. U posljednjem dijelu prezentira se

pet priča međunarodnih migranata o njihovu životu u Zagrebu. Knjižica *Grad i međunarodni migranti* ilustrirana je fotografijama Karmen Stošić i sadrži prikaze različitih gradskih lokacija.

U knjižici *Slijepi u prostoru grada* autorica Laura Šakaja smješta svoje istraživanje u područje socijalne geografije. Ona proučava način na koji se ljudi s tjelesnim oštećenjima kao što je oslabljen vid ili nedostatak vida ponašaju u javnom prostoru Zagreba te nastoji potaknuti čitatelje na bolje razumijevanje njihovih problema. Knjižica je podijeljena u šest poglavlja i zaključne bilješke: "Slijepi i slabovidne osobe u Zagrebu", "Kretanje bez vida u prostoru grada", "Temporalna dimenzija kretanja slijepih", "Zagreb iz perspektive slijepih", "Predrasude" i "Pet vizura".

U prvom poglavlju "Slijepi i slabovidne osobe u gradu Zagrebu" autorica iznosi statističke podatke o broju slijepih osoba koje žive u Zagrebu i postojećoj zakonskoj legislativi. Statistički podaci tako govore da u Zagrebu ima 90 196 osoba s problemima vida. Nadalje, autorica raspravlja o pitanju mobilnosti kao dijela strategije razvoja Republike Hrvatske te nastoji sagledati koja su rješenja u vezi s time dosad postignuta. Zaključuje da je riješeno ozvučenje prometa: ozvučeni su postaje, broj i smjer linije u gradskom prijevozu te približno jedna četvrtina semafora. Čitatelj se i sam može uvjeriti, iz priložene geografske karte s točnim lokacijama ozvučenih semafora, u kojoj je mjeri Zagreb prilagođen slijepima po tom pitanju.

Istraživanje s ispitanicima provedeno je u razdoblju između jeseni 2016. i proljeća 2017. godine, a u ispitivanje je bilo uključeno devet žena i dvanaest muškaraca, počevši od uske skupine ljudi koja je istraživačicu dalje upućivala na druge osobe. Stoga u nastavku knjižnice autorica upozorava na heterogenost slijepih i slabovidnih osoba s obzirom na njihove preferencije u korištenju pomoćnih alata za kretanje, sposobnost snalaženja u prostoru, životnu dob, obrazovanje, karakterne osobine slijepih i sposobnost njihova nošenja sa stereotipima i volju za uključivanjem u život grada i društvene aktivnosti. Posebno se zanimljivim i edukativnom čine potpoglavlja koja daju uvid u temporalnu dimenziju kretanja slijepih, u doživljaj Zagreba iz njihove perspektive te stupanj društvenog nerazumijevanja s kojima se svakodnevno suočavaju.

Čitatelj se upoznaje i s važnošću konfiguracijskog poznavanja prostora i rada s taktilnim kartama; s mnogobrojnim alatima kojima se slijepi i slabovidni služe pri kretanju i snalaženju, s ulogom zvuka i memorije u kretanju itd. U daljnjim poglavljima autorica opisuje svakodnevne prostorne prakse slijepih u gradu Zagrebu. Tako u dijelu naslovljenom "Kretanje bez vida u prostoru grada" opisuje pravila kretanja kojih se slijepi i slabovidni pridržavaju. Iz navedenoga proizlazi zaključak da zbog primanja velikog broja informacija prevladavanje samo jedne rute zahtijeva izuzetnu koncentraciju pa slijepi osobe svoje stanje prilikom kretanja, kako je navedeno i u knjižnici, nazivaju "koncentracijski trans".

Slijepi i slabovidne osobe vrednuju javne prostore s obzirom na njihova materijalna obilježja i strukturu. Ugodni prostori su sigurna i pristupačna mjesta, dok su kaotični prostori Trg bana Jelačića, veliko raskrižje u Savskoj ili područje Novoga Zagreba. To su prostori s mnogo buke i ljudi, bez signalizacije, rubova i neravnih pločnika. U poglavlju "Temporalna dimenzija slijepih" autorica predočava vremensku duljinu potrebnu za prelazak određene rute slijepoj osobi.

U posljednja dva poglavlja autorica želi pružiti dvostruki uvid, u pravila koja slijepima pokušava nametnuti okolina i pravila koje si ispitanici sami nameću, a koja se suprotstavljaju nametnutim normama društva. Tako, primjerice, u poglavlju "Pet vizura", u pričama *Biti gazda u svom prostoru* i *Lijepo je znati da mogu*, Ivan Kolar, priređivač taktilnih karata, i Iva Šušak, socijalna pedagoginja, ističu važnost uporabe taktilnih karata kao didaktičkog sredstva pri samostalnom kretanju. U priči *Potrebno je ukloniti barijere u glavama* Mira Kolar, predsjednica Hrvatske udruge za školovanje pasa vodiča i mobilitet, upozorava na posebno prisutnu diskriminaciju slijepih žena u društvu te opisuje svoju izloženost predrasudama.

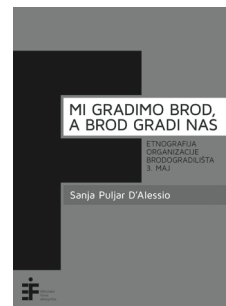
Iznošenjem pojedinačnih iskustava, autorica je uspjela istaknuti važnost pomicanja fokusa s normi koje društvo nameće slijepima prema potrebi razvoja navigacijskih sustava i pažljivijeg prostornog planiranja kojim bi se okoliš učinio pristupačnijim slabovidnim osobama. Unatoč iskazanom zadovoljstvu ispitanika vezanom uz razinu prilagođenosti javnih prostora slijepima, analiza je pokazala da ipak postoje sporna mjesta, primjerice linije koje se najavljuju prekasno, neozvučenost semafora na problematičnim križanjima, manjak taktilnih površina, staza za orijentaciju i polja upozorenja za slijepe. Publikacijom se čitatelj potiče na vlastiti doprinos u stvaranju senzibilnijeg društva.

U trećoj knjižici, *Grad i umjetnost* Valentina Gulin Zrnić, Nevena Škrbić Alempijević i Josip Zanki pokazuju kako se umjetničkim intervencijama koje se izvode u javnom prostoru nastoji ostvariti dijalog umjetnika, prolaznika i prostora te dati socijalni komentar urbanističkoj politici grada Zagreba. Publikacija je nastala suradnjom znanstvenog projekta *Stvaranje grada* i umjetničkog projekta *CreArt* te uspješno povezuje etnološke i kulturnoantropološke pristupe s istraživanjem umjetničkih praksi u javnim prostorima Zagreba. U projektu su sudjelovali i studenti etnologije i kulturne antropologije Filozofskoga fakulteta u Zagrebu koji su istražili frekventne lokacije i umjetnici koji su na izabranim lokacijama ostvarivali svoja djela. Tako je umjetnica OKO izradila zidni mural *Swan*, a Ida Blažičko skulpturu *Aritherios*. Marko Pašalić ostvario je performans *Grad kao igralište nasumičnog pristupa* i *Zazivanje izvanrednog stanja*, dok je Duje Medić tehniku crteža i medij filma iskoristio u kreiranju djela *Autić s posebnim potrebama na trgu s posebnim potrebama*. Umjetnica Martina Mezak u mediju videa i zvučne instalacije kreirala je djelo *Laughing Butterflies*.

Znanstveno-popularnim stilom pisanja publikacije *Grad i međunarodni migranti, Slijepi u prostoru grada* i *Grad i umjetnost* ilustriraju načine na koje glasovi s margine (imigranti, umjetnici, slijepi i slabovidni) propituju urbani identitet i stvaraju nova značenja grada u kojemu žive. U svojem tiskanom obliku nadamo se da će pronaći put i do obnašatelja gradske vlasti, kojima mogu ponuditi korisne ideje o tome kako grad Zagreb učiniti pristupačnijim za različite skupine njegovih stanovnika, odnosno uvide u to kako promatrane skupine sudjeluju u stvaranju grada te pridonose njegovoj estetizaciji i transformaciji.

Ruža Šutalo

Sanja Puljar D'Alessio, Mi gradimo brod, a brod gradi nas. Etnografija organizacije brodogradilišta 3. maj, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2018., 258 str.

Monografija autorice Sanje Puljar D'Alessio *Mi gradimo brod, a brod gradi nas: etnografija organizacije brodogradilišta 3. maj* izrađivala se postepenim jednogodišnjim terenom na kulturnom riječkom brodogradilištu 3. maj. Istraživanje se izvodilo tijekom škakljivog razdoblja

za brodogradilište, u kojemu se odlučivalo o njegovoj budućnosti u privatizaciji predviđenoj u sklopu pristupanja Hrvatske Europskoj uniji 2013. godine. Sudbina nekoć svjetski poznatog brodogradilišta dovedena je u pitanje zbog kontinuiranih problema u poslovanju. To se razdoblje smatra drugim najtežim razdobljem u dugoj povijesti organizacije, nakon ratnih bombardiranja u drugoj polovici četrdesetih godina koja su razrušila čak do 80% brodogradilišta. Osim samog brodogradilišta, u problemu su se našli i njegovi radnici, koji su se tijekom autoričina istraživanja nadali odgovoru na pitanje gdje i kako je sve pošlo po krivu. To je pitanje izmijenilo autoričin način razmišljanja o prirodi antropološkog rada te joj je poslužilo kao poticaj za implementaciju relacijskog mišljenja s ciljem stvaranja novih odnosa koji posljedično stvaraju novo znanje. Opreznim balansiranjem vlastitog glasa i znanja s neznanjem, koje se prirodno manifestira s razlikama u odnosu na življene, lokalne prošlosti njezinih subjekata kao i njihove disciplinske stručnosti, autorica se fokusira na 3. maj kao na kompleksno strukturiranu organizaciju koja se oblikuje kroz različite društvene, političke i tehnološke elemente koji međudjeluju sa svojom okolinom. Cilj nije odgovoriti na pitanje što je sve pošlo po zlu, već osvijetliti složenu mrežu sačinjenu od svih tragova unutar jedne takve organizacije, ma koliko god se oni činili trivijalnim. Takvu kompleksnu mrežu nije moguće unaprijed odrediti zbog svih pokretnih dijelova koji neizbježno utječu na ostale odnose, kao i na cjelokupnu strukturu. Rad je podijeljen na tri dijela, od kojih je prvi historiografski orijentiran kako bi se čitatelju približio povijesno-politički kontekst stvaranja antropološkog interesa za organizacije i njihove procese. Drugi nas dio upoznaje s društvenim aspektom, radnim/poslovnim odnosima, povijesnim razvitkom brodogradilišta kao i uvođenjem novih tehnologija unutar organizacije, slikovito koristeći anegdote i slike njezinih aktera. U trećem dijelu fokus se prebacuje na analizu organizacijskih alata (informativskih sustava) koji zajedno s antropološkim alatima rezultiraju u istraživačkoj krivulji, dovodeći istraživane i istraživačicu i njihove potrage za znanjem u specifičan odnos.

U spomenutom prvom dijelu autorica se posvećuje pregledu formiranja znanstvenoantropološkog interesa za organizacije, počevši od projekta Hawthorne kao prvog istraživanja koje se bavilo neformalnim društvenim strukturama unutar radnog okruženja te koje je pripomoglo pri postavljanju nove istraživačke tradicije usmjerene na studij međuljudskih odnosa. Zaključci izneseni tijekom multifaznog istraživanja pokazuju značaj neformalne razine unutar organizacije, koja može parirati formalnoj u svojem djelovanju time što su radnici vođeni takozvanom *logikom efikasnosti* i *logikom osjećaja* (iako inicijalno odbačena, logika osjećaja dokazala je svoj značaj u promatranju organizacija kao balansiranih društvenih sustava). Nadalje, Puljar D'Alessio koristi metode Škole međuljudskih odnosa kao primjer koji je uvelike pomogao pri priznavanju te neformalne strukture kao ključne u istraživanjima zbog njezina nepredvidivog i nekontroliranog ponašanja naspram formalne strukture, koja za sobom ostavlja hladan trag koji je lako slijediti do izvora. Škola pokazuje da bi interesi pri promatranju trebali ležati u razumijevanju odnosa među samim radnicima kao i između radnika i uprave, kako bi se ostvarili najoptimalniji ciljevi. Autorica smatra interes za sociologiju organizacije i psihologiju koji je bio iskazivan u razdoblju Jugoslavije logičnim s obzirom na ustroj te zemlje i navodi nekoliko figura, poput Josipa Obradovića, Josipa Županova, Arnolda Tennebauma, Miloša Vejnovića, Dunje Rihtman-Auguštin, kao one koji su svojim istraživanjima i izlaženjem izvan postavljenih okvira postigli velike napretke na području organizacijske antropologije. Nadalje, mišljenja je da se interes usmjeren prema organizacijama u posljednjih dvadesetak godina može sagledati i kao reakcija na promjene u globalnoj ekonomiji. Naime, antropolozi počinju postavljati svoja istraživanja u srednje okvire (institucije, organizacije, pokreti), gdje kroz svoje analize mogu obuhvatiti sve isprepletene procese koji, obilježeni povijesnim i političkim okolnostima, međudjeluju direktno ili indirektno, formiraju ili razbijaju društvene strukture koje su predmet analize.

Kada primijenimo teoriju kompleksnosti na specifičnu organizaciju, ne postavljamo na pije-destal ni metodološki holizam ni metodološki individualizam, već analiziramo sve interakcije između pojedinca i njegove okoline unutar organizacijske sfere.

U drugom dijelu knjige, "Stotinu godina brodogradilišta u pričama, tekstovima i slikama brodograditelja", autorica dokumentira prošlost brodogradilišta, koja se gradila kroz prizmu raznih lokalnih, nacionalnih i međunarodnih političkih situacija, dovodeći ga tako u vlasništvo mnogih, te se usredotočuje na identitetske i klasne teme i njihovo slojevito sudjelovanje u kreiranju organizacijske kulture. Koristi se transkripcijama razgovora vođenih s visokoobrazovanim stručnjacima (iz različitih polja) i dugogodišnjim radnicima, koristi podatke iz triju biltena koji su objavljivani u različitim periodima, te donosi pronađene karikature, koje vrše funkciju komentara same po sebi. Te tri forme pripomažu ispuniti kompleksni *puzzle* takve organizacije koja inicijalno može djelovati kao da nema rubne dijelove koji bi je mogli savršeno uokviriti. Autoričin suptilni *input* pripomaže dodavanjem njezinih opažanja i podataka o društvenim i ekonomskim uvjetima, izuzev situacija u kojima je eksplicitno drugačije navedeno. Za definiciju kompleksnosti koristi verziju Stephena Lansinga i Seana Downeya kao studiju nelinearnih procesa jer ponašanja pri takvim sustavima ne mogu biti pojednostavljeno shvaćena zbog nepredvidljivosti i naizgledne neusklađenosti svih njezinih komponenti. Poput svih organizacija, prividi idejnog i zaista ostvarenog reda usporedivi su s formalnim i neformalnim strukturama, pri čemu idejni odgovora normama, prilikama i dokumentacijama samog brodogradilišta, dok je drugi uvelike ovisan o kreativnom životu njegove zajednice, poput pauza za kavu i međusobnog pomaganja. Tako se sama organizacija 3. maja postepeno mijenjala zbog razvoja i napretka tehnologije i njezinih grana prilikom određenih ekonomskih okolnosti kao i razvojem samoupravljanja, što je rezultiralo unutrašnjom reorganizacijom. Praćenjem takvih promjena dobiva se uvid u unutarne odnose u organizaciji kao i prilika za pogled izvan nje s obzirom na njezinu usklađenost na globalnoj razini (odredbe svjetskih registara, klasifikacijskih društava itd.). Navedeno dovodi do rasvjetljavanja materijalnog (artefakti) i nematerijalnog (značenje) kao i doslovnih i simboličnih značajki unutar sustava koji obitava u domeni društva. Ta dva faktora nisu, i ne mogu biti, jasno odvojeni jedan od drugog, jer takve prakse uključuju i proizvodnju brodova te paralelno i ostvarenje same organizacije čitavog brodogradilišta. Dapače, međuovisni su u potpunosti. Kao takva, organizacija je sa svim svojim isprepletenim elementima živa te se svojim cikličkim kretanjem iznova preporuča na nove načine, ispreplićući se s novim linijama i stvarajući tako nove mreže i okolnosti.

Istraživačka krivulja (koju autorica koristi kao analitički alat) nikada neće moći prikazati organizaciju u potpunosti, već će u svom nastojanju da obuhvati što više elemenata (dokumenti, prakse, ideje) nužno naglasiti jedne, a izostaviti druge. U kontekstu tog mogućeg problema koristi se redukcijski pristup kojim se "nastoji evocirati ideja razvijajuće kompleksne cjelovitosti". Autorica zbog toga u trećem i posljednjem dijelu, "Istraživačka krivulja: promišljanje organizacije iz perspektive uvođenja nove tehnologije", prikazuje svoj konceptualni alat pomoću kojeg neke od elemenata (npr. ljudske prakse i odnose, sredstva za rad, materijale, ideje) može postaviti u odnos kako bi se mogla osvrnuti na organizaciju u cjelini. Krivulja je podijeljena na pet dijelova koji se bave specifičnim vrstama relacija te se tim postupkom obrađuju mnogi procesi i zbilje koji kolektivno tvore realitet 3. maja. Prvi dio pokriva područja refleksivnosti i tranzitivnosti, otkrivajući popucale veze, probleme pri adaptacijama novog *softwarea* te planove i zadatke brodogradilišta kako bi se potonji što efikasnije integrirao bez stvaranja zastoja u svakodnevnim operacijama. Drugi dio fokus prebacuje na simetričnost i potrebu za informatizacijom (CAD-CAM programi, ERC uredi, tehnološke obnove), dok se treći dio posvećuje radikalnosti i organizaciji koja se kreće u višeslojnim zbiljama. Četvrti dio uvodi termin *otročivanje*, koji podrazumijeva funkcioniranje organizacije na način nadilaženja formalnog i neformalnog – tj., "proces kroz koji se prakse formalne i neformalne organizacije udružuju u tvorbi življene organizacije koja ih obuhvaća, ali i nadilazi". Dok su odluke o implementaciji MARS-a (ERP sustav za upravljanje proizvodnjom, kontroliranje tijeka materijala, planiranje daljnje proizvodnje) i TRIBON-a (CAD/CAM/CAE sustav kojemu je zadatak tehnička problematika unutar dizajna,

inženjerstva i menadžmenta) donesene na formalnoj razini, one su zaobiđene na neformalnoj, ostvarujući tako i zbilju koju je moguće ostvariti, te imaginaciju koja gleda što je još moguće. Peti i zadnji dio istraživačke krivulje poziva se na sva već navedena svojstva relacija te ih povezuje u odnos koji stvaraju organizacija i informacijski sustav. Kroz sistem opisanih pet dijelova krivulje organizacija 3. maj promatra se kao objekt srednjeg spektra kroz koji dolazimo do uvida o samom fizičkom brodogradilištu i njegovim tehničkim procesima kao i o svim drugim zbiljama (poslovne, stručne, društvene) koje se nalaze u njegovom i nacionalnom, pa i širem, okviru.

Kao što istraživani svojim alatima grade svoju organizaciju, istraživačica svojim alatima gradi svoju analizu. Zahvaljujući kombinaciji stručnog znanja i leksika, nadopunjenoj iskrenom voljom za otvorenom nepristranom suradnjom, Sanja Puljar D'Alessio je uistinu stvorila koherentno djelo koje će se bez sumnje uklopiti u već impresivan autoričin opus. Jedna od važnijih karakteristika knjige jest kompetentno korištenje jezika koje olakšava čitatelju praćenje obrađivanih teorijskih koncepata kao i dodatne literature kojom je djelo obogaćeno od prve do zadnje stranice.

Vilma Benković

Marjetka Golež Kaučič, Slovenska ljudska balada, Folkloristični zvezki 2, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2018., 429 str.

Slovenska ljudska balada slavistice, folkloristice i književne teoretičarke Marjetke Golež Kaučič, znanstvene savjetnice i izvanredne profesorice slovenske književnosti i folkloristike, objavljena u izdanju Založbe Znanstvenoraziskovalnog centra i Znanstvenoraziskovalnog centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti 2018. godine, druga je knjiga edicije *Folkloristički zvezki* koja predstavlja monografske publikacije o istraživanjima jednog žanra slovenskog i europskog folkloru te slovenske i europske literature.

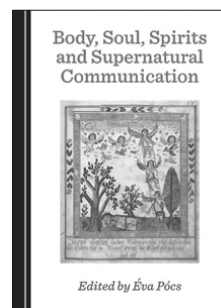
Utemeljena na teorijama recepcije, kognitivno-lingvističkih koncepata, intertekstualnosti, književne kritike i interpretacije, ta je monografija rezultat autoričinih dugogodišnjih folklorističkih istraživanja suodnosa između narodnih i autorskih poetskih, proznih i dramskih oblika, a napose istraživanja utjecaja slovenske narodne balade na slovensku umjetničku baladu te literarizacije balada i baladnih tema. Usmenom predajom upamćene i naknadno zapisane mitske i/ili povijesne dramatične priče specifičnoga pripovjedno-(pra)literarnog baladnog žanra – opjevane u slovenskim baladama “Lepa Vida in kralj Matjaž” (Lijepa Vida i kralj Matjaž), “Riba Faronika”, “Godec pred peklom” (Glazbenik pred paklom), “Mrtvaška kost kaznuje objestneža” (Mrtvačka kost kažnjava nepromišljenog mladića), “Desetnica” (Deseterođena),

“Marija in brodnik” (Marija i brodar), “Tlačanova voliča” (Volovi jednog seljaka), “Lahkoživčeve sanje” (Razvratnikovi snovi), “Nezvesta gospa in tri straže” (Nevjerna dama i tri stražara), “Rošlin in Verjanko” (Rošlin i Verjanko), “Detomorilka” (Čedomoriteljica) i “Živali pokopljejo lovca” (Životinje pokapaju lovca) (također “Narobe svet” / Svijet ukrivo) – autorica identificira i klasificira prema tipološko-folklorističkom sadržajnom sustavu znanstveno-kritičnog monografskog korpusa petoknjižja *Slovenske ljudske pesmi* skupine priređivača, među kojima je i Marjetka Golež Kaučič; uspoređuje ih s arhetipskim pričama Jungova simboličkog aparata; sinkronijski i dijakronijski ih suodnosi na sadržajnoj, formalnoj i funkcionalnoj, odnosno na tekstološkoj, melo-ritamskoj i kontekstualnoj matrici; utvrđuje im općeeuropska, slavenska i izvorna slovenska obilježja. Interdisciplinarno primjenjujući historiografske, geografske, političko-ekonomske, sociološke, etnološke, etnomuzikološke, etnokoreološke, folklorističke, književno-teorijske, antropološke, komunikološke, psihoanalitičke, filozofijske, feminističke, zoofolklorističke, kulturnoanimalističke i ekokritičke paradigme, a metodološki kombinirajući tekstološku raščlambu te identifikacijski i interpretativni pristup, na temelju izabranih slovenskih balada i njihovih varijantnih nizova te autorskih književno-umjetničkih oblika koji su iz njih proistekli, razmatra socijalno-pravni položaj žena, preljubnika, vjernika, pokojnika, životinje u srednjovjekovnom, novovjekovnom i suvremenom slovenskom društvu.

Nanovo preispitujući dosadašnje slovenske i strane znanstvene spoznaje o baladi, uglavnom utemeljene na literarno-teorijskim genealogijama, Marjetka Golež Kaučič u dvanaest poglavlja monografije *Slovenska ljudska balada (Folkloristični zvezki 2)* obrazlaže dvanaest slovenskih balada i njihove tematsko-motivske podskupine, reaktivira njihovu zanemarenu tekstološku raščlambu nauštrb etnološke raščlambe konteksta, utvrđuje im jednakovrijednu razinu s pisanim književno-umjetničkim djelima i folkloristički intrigantno definira kao “pjev povijesti i povratak kulturnog sjećanja pomoću temeljnih i neprekidno ponavljajućih priča te audiovizualno oživljavanje onoga što se već dogodilo i što u obliku brojnih inačica još uvijek odjekuje”, zahvaljujući kojima “neprekidno otkrivamo svoje vlastite svjetove i životne priče, jer nam njihove bezvremenske poruke neprekidno pjevaju staru/novu pjesmu”.

Lidija Bajuk

Éva Pócs, Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication,
Cambridge Scholars Publishing,
Newcastle upon Tyne 2019., 487 str.

Éva Pócs, doajenka mađarske i evropske folkloristike, priredila je u poslednjih 14 godina nekoliko zbornika s temom folkloru natprirodnog. Najnoviji je posvećen odnosu duše i tela u folkloru. Zbornik je sastavljen od 26 radova predstavljenih na konferenciji koju je 2014. na Univerzitetu u Pečuju organizovala istraživačka grupa za etnologiju religije “Istok-Zapad” Odseka

za etnologiju i kulturnu antropologiju, zajedno sa Belief Narrative Network. Grupisani su u četiri velike celine: "Body, Soul, Double"; "Body, Soul and Spirits of the Dead"; "Double Beings: Fairy, Werewolf, Vampire"; "Communication with the Spirit World". Regionalni i vremenski okviri koje pokrivaju radovi impresivni su: ugro-finske tradicije, uključujući savremenu Mađarsku i Finsku, Sibir, Moldavija, Litvanija, Letonija, slovenski Jug i vlaško stanovništvo, Holandija, Engleska, Škotska, Afrika. Sem savremenih izveštaja i 19. i 20. veka, obuhvaćeni su i grčko-rimska antika, judaizam, srednjovekovna Evropa, rano moderno doba. Dok su neki radovi primarno komparativni, i drugi često, mada polaze od jedne kulture, uzimaju u obzir paralele koje postoje drugde. Nekoliko radova bavi se novim pojavama i onima inspirisanim folklorom, poput pokreta Hare Krišna, čitulja, filma, popularne književnosti, parapsihologije. Već iz pogleda na sadržaj jasno je da je reč o zborniku koji će u budućem istraživanju biti važan folkloristima, etnologima, antropolozima, religiolozima i drugim srodnim disciplinama. Jasno, nemoguće je u kratkom prikazu biti pravedan prema svim radovima i sve predstaviti. Vilmos Voigt, još jedno slavno ime mađarske folkloristike, istražuje reč za dušu u mađarskom prema ugro-finskom kontekstu, odnosno metodama lingvistike rekonstruiše religijske predstave sačuvane u njima. Suzana Marjanić komparativnim uokviravanjem hrvatskog i južnoslovenskog materijala izlaže tezu o postojanju dva koncepta duše: zoomorfne duše-ptice, potisnute hristijanizacijom, i kateleptičke duše, koja se oslobađa u privremenoj smrti metodama za koju autorka uvodi termin zoopsihonavigacije (treća vrsta bili bi duhovi iz predanja). Éva Pócs polazi od teme posmrtnog obreda prelaza, odnosno konačnog i potpunog uvođenja pokojnika u svet mrtvih, pa daje detaljnu klasifikaciju nesmirenih pokojnika (umrli pre vremena, nekršteni, nevenčani, žedni pokojnici, vampiri...). Cilj obreda bio bi da se potvrdi onostrano stanje mrtvih, ali i da se njihov liminalni status reguliše prema zajednici, tako što će postati njeni zaštitnici.

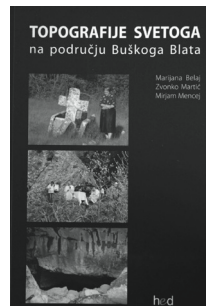
Annemarie Sorescu-Marinković predstavlja vlaška verovanja o vampirima, poredeći ih sa srpskima, sa namerom da utvrdi kako se memorati o ovim bićima – tekstualnim i vantekstualnim, kako ih opisuje – pretvaraju u fabulate, odnosno kakav je odnos individualnog i kolektivnog u pripovedanju. Mirjam Mencej na širokom komparativnom materijalu od klasičnog šamanizma do *near-death experiences* pokazuje kako se kružno kretanje odnosi prema izmenjenim stanjima svesti; autorka je otvorena za kognitivistička objašnjenja, koja trenutno uživaju popularnost i u humanistici, ali daje i napomenu da iza ovakvog shvatanja mogu stajati kosmološke koncepcije zajednice. Julija Gyimesi pokazuje koju je ulogu imalo interesovanje za parapsihologiju i spiritizam u formiranju budimpeštanske škole psihoanalize Šandora Ferencija (Sándor Ferenczi). Virág Dyekiss analizira različite koncepte duše kod jednog samojedskog etnosa (Nganasani). Daiva Vaitkevičienė litvanska shvatanja duše posmatra u kontekstu magijskog lečenja, a Judit Farkas kako se duša shvata u ekoselu savremenih krišnaita. Tatjana Minijahmetova sistematizuje predstave o dvostrukoj duši kod ugro-finskih naroda Baškirije. Anna Judit Tóth piše o demonima osvetnicima u staroj Grčkoj. Vilmos Keszeg pokazuje kako je pisani medij i nova forma posmrtno objave, čitulje, uticala na oblikovanje pomena pokojnika. Julian Goodare daje taksonomiju škotskih duhova i preispituje odnos prema shvatanju kulta, šamanizma, vizionarstva. Tematski i regionalno srodan je rad Lizzane Henderson o škotskom autoru Robertu Kirku (17. v.) kao o folklorom izvori. Sandis Laime hvata se u koštac sa sličnim pitanjima kada je reč o poznatim procesima vukodlacima u Livoniji, na osnovu kojih daje reklasifikaciju različitih demonskih bića. María Tausiet nalazi literarne prethodnike Drajerovom vampirskom filmu iz 1932. Christa Agnes Tuczay klasifikuje srednjovekovne žanrove o lutajućim dušama, a Alejandra Guzmán Amagro antičke izveštaje o egzorcizmima. Sarolta Tatár pokazuje kompleksnost shvatanja duše kod Burjata, odnosno potvrđuje koliko se termini na koje smo navikli, poput duše, mogu pokazati ograničenima u pristupu drugim tradicijama. Vilmos Táncczos daje portret religijske slike sveta jednog informatora iz koje izvodi zaključke šireg dometa.

Pošto prilozi predstavljaju veoma udaljene kulture, uvodni delovi svuda donose neophodne informacije o kontekstu, što olakšava prelazak s jednog poglavlja na drugo i omogućuje da se bolje vide zajedničke tendencije autora. Radovima je zajednička potvrda najboljih metoda folkloristike: od filoloških i arhivskih do terenskih, sa širokim zahvatom građe. Takođe se bez nelagode okreću univerzalističkim pretpostavkama – srednjoevropski materijal poredi se sa indonezijskim, a stari Grci sa Burjatima. Nakon kritike Elijadea i nakon postkolonijalizma univerzalizam se često izbegava u humanistici (ili ga je, na drugačiji način, preuzela kognitivistička moda); ovde se pokazao plodonosnim i podsticajnim.

Vampiri, dvostruka duša, lutajuća duša, dvojnik, nesmireni mrtvi, ekstaza – zar nisu sve to pojmovi koji su nam već dobro poznati i još na dobro poznatoj građi? Odgovor na pitanje o novini zbornika nalazimo u uvodu Éve Pócs, da je cilj nijansiranje shvatanja o duši i telu. Uobičajena etnološka predstava o prethrišćanskoj zamisli duše koja se spojila sa kasnijom hrišćanskom zamagluje da su spojevi bili različite vrste, kao da ni same predstave nisu uvek bile homogene. Éva Pócs zato poziva da prihvatimo viziju neprestane promene i spajanja. Mnogi radovi dolaze do zaključaka koji otkrivaju istu osnovu. Ponajmanje je to što se nama poznati termini u drugoj kulturi pokazuju nedovoljnima za analizu njenih koncepata – to je nešto što se već zna. Sami koncepti na koje smo navikli pokazuju se znatno razuđenijima, kompleksnijima, slojevitijima – relativizuje se odnos popularnog i elitnog, prethrišćanskog i hrišćanskog, različitih religijskih “registara”, različitih klasifikacija natprirodnih bića ili definisanja duše. U celom zborniku se oseća proširenje paradigmi. Do ovoga nije došlo samo zbog uključenja nove građe, a ponajmanje zbog rigidne primene neke nove metode u čije se okvire onda građa, uspešno ili ne, sabija; niti se prelazi u dekonstruktivističku epistemološku kritiku. Ono što je doprinelo nijansiranju pojmova jeste uključenje terminologije i metodologije iz studija religije s kojom se onda građa pažljivije čita. Takva vrsta novog, pomnijeg čitanja poznatog materijala pokazuje koliko bi se i drugi termini na koje smo navikli – dvoverje, narodna religija, ostaci paganskog verovanja, rekonstrukcija mitskog sistema, model sveta – mogli pokazati ne pogrešnim, nego kompleksnijima nego što upotreba po navici otkriva. U tom smislu je ovaj zbornik i važan doprinos i podstrek za buduće istraživanje.

Nemanja Radulović

**Marijana Belaj, Zvonko Maretić,
Mirjam Mencej. Topografija svetoga
na području Buškoga Blata, Hrvatsko
etnološko društvo, Zagreb 2019., 191
str.**

Osvrćući se na razdoblje romantizma, prvenstveno na ilirski pokret koji u tom razdoblju zahvaća hrvatski prostor, Marina Protrka Štimec uočava kako se književnosti osim estetskoga značaja dodaje i društvena zadaća. Razrađujući potonju teoriju u knjizi *Stvaranje književne nacije: obli-*

kovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici u 19. stoljeću kroz prizmu kanona, autorica je nadograđuje u najnovijem istraživanju *Politike autorstva: kanon, zajednica i pamćenje u novijoj hrvatskoj književnosti*, stavljajući naglasak na koncept autorstva. Kanon i autorstvo u potonjim društvenim i političkim zbivanjima imaju važnu ulogu u legitimaciji i jačanju zajednice i nacije. Taj proces autorica dočarava prikazom dviju komemoracija koje su u drugoj polovici 19. stoljeća upriličene u čast Ivana Gundulića. Iako su imale različite političke kontekste, ipak su služile zajedničkom cilju: legitimaciji hrvatske nacije i prostora. Upravo se apstraktni prostori kao što su nacija, prostor ili određena zajednica mogu povezati i sa stajalištem koje zastupa Yuval Noah Harari u svojoj prvoj, znanstveno-populističkoj knjizi *Homo sapiens: kratka povijest čovječanstva*, gdje ističe kako se prednost vrste *Homo sapiens* u odnosu na druge vrste prvenstveno može prepoznati u stvaranju većih zajednica koje se, dolaskom "kognitivne revolucije", temelje na vjerovanjima u apstraktne pojmove kao što su mit, Bog, novac ili neki imaginativni prostor.

O odnosu prostora i zajednice, prvenstveno legitimaciji obaju pojmova kroz apstraktne ideje govore i tri etnološko-kulturne studije u knjizi *Topografija svetog na području Buškoga Blata*. Stavljajući naglasak na određeni geografski prostor kroz prizmu religioznosti, autori žele ukazati na preoblikovanje prirodnog i materijalnog prostora u "višeslojna kulturnoznačenjska mjesta putem simboličkog djelovanja i društvenih praksi" (str. 7). Kako se ističe u uvodu, taj odnos je obostran, tj. ljudi upisuju svoja značenja, no i sama mjesta sudjeluju u identifikacijskim procesima. Sva tri rada usmjerena su na to kako ljudi svojim vjerskim predodžbama oblikuju prostor, kako ga mapiraju i kako sami sebe ucrtavaju u njega. No, taj proces sakralizacije, naglašava se, dolazi "odozdo", tj. on nije strogo institucionaliziran, već je mješavina institucionalizirane religioznosti i pučkih vjerovanja. Ujedno ta sveta mjesta predstavljaju i prostore moći "jer su usko povezana s pitanjima vlasništva nad tim mjestima, prava njihove upotrebe, identiteta, političkih teritorijalnih pretenzija i sl." (str. 10). Sve tri teme postavljene su unutar šireg sociokulturnog okvira, a metodološki se temelje na etnografskom terenskom istraživanju u zajednici koja je homogena, tj. hrvatske i rimokatoličke pripadnosti.

U radu "Sakralizacija prostora: Nakića grob u Koritima" Marijana Belaj se usmjerava na proces sakralizacije prostora, odnosno "privsavanju (svetoga) mjesta te uloji takva mjesta u identifikacijskim procesima" (str. 15), pri čemu se prvenstveno bavi prostorom Nakića groba. Autorica uočava kako to mjesto zauzima važnu ulogu u društvenoj koheziji zajednice, legitimaciji njezina identiteta i teritorijalnosti, uz bitnu komponentu religijskog značaja. Općenito se svetost nekoga mjesta, kako navodi autorica, odražava mišlju kako je tu pojedinac bliže svetomu i da ta moć proizlazi iz samoga mjesta. Ni danas nije poznato tko se točno nalazi na prostoru Nakića groba, no upravo taj element potiče priče/naracije koje taj prostor pretvaraju u kulturnoznačenjsko mjesto. Stvoreno je nekoliko narativa oko Nakića groba, a koje autorica saznaje od mještana te ih donosi u svojoj studiji. Najrašireniji narativ je o ubijenim svatovima od ruke Turaka koji su ih onda i pokopali na tom području, zatim o vojsci plemića Nakića, isto ubijenih od strane Turaka, te posljednji narativ koji je usmjeren na manja grobna mjesta koja okružuju ono centralno, a o kojima mještani govore kako su ondje pokopana nekrštena djeca. U istraživanju se nameće logično pitanje – zašto je taj prostor sveto mjesto? Autorica ističe vjerovanje o tome kako tu "počivaju" nevini ljudi koji su nasilno ubijeni što povlači ideju mučeništva te se iz toga "gradi sakralni aspekt Nakića groba" (str. 40). "To je mjesto za lokalno stanovništvo orijentir u strategijama za oblikovanje i održavanje zajednice i teritorija na kojem ona živi" (str. 68).

Na priču o svetosti Nakića groba nastavlja se istraživanje o uloji katoličkog obreda blagoslova polja u sakralizaciji te legitimaciji zajednice autora Zvonka Martića kroz rad "Obred blagoslova polja u sakralizaciji prostora". Iako je potonji obred institucionalizirana praksa, vjernici mu često, kako ističe autor, pridaju i svoja značenja koja izlaze iz okvira institucionalne religioznosti. Usmjeravajući se prvenstveno na povijest potonjeg obreda te njegovo definiranje kao formalnog čina kojim se kroz geste, verbalne obrasce i prakse izražava odnos prema svetom, autor

ističe kako se blagoslovom polja provodi ponovno povezivanje i potvrđivanje vlastitog prostora u odnosu na ono nepoznato i tuđe. Obred postaje ključan “u procesima identifikacije zajednice i njezinih pripadnika” (str. 75). Obred je ukinut nakon II. vatikanskog sabora, no ne i zabranjen, a u kontekstu hrvatske terminologije autor uočava kako je naglasak u obredu na “učinak i prostor nad kojim se zaziva božanska pomoć” (str. 80). S vremenom se obred usko povezao s blagdanom sv. Marka Evanđelista, koji kod puka postaje zaštitnikom poljoprivrednih usjeva i polja te je i danas prisutan na istraživanim područjima. Obred ima nekoliko važnih segmenata, poput darivanja župnika (u novcu ili životinjom). Također, ono označuje i zaštitu ljudi i teritorija od mitskih bića poput vila ili vukodlaka. Usko je povezan s rodbinskim vezama, što potvrđuje njegovu važnost za lokalnu identifikaciju i društvenu koheziju.

O djelovanju mitskih bića na granicama posvećenih i neposvećenih mjesta govori rad Mirjam Mencej “Konstrukcija prostora putem predaje o vilama”. Analizirajući žanr predaje, autorica ističe kako on služi zajednici u suočavanju s društvenim problemima, ali i progovara o kulturnom i društvenom kontekstu neke zajednice zbog čega se smatra izrazito lokaliziranim oblikom narativa: “događaji o kojima govore predaje u pravilu su smješteni u konkretan prostor i povezani su s konkretnim točkama u prostoru” (str. 137). Prostor se stoga iz rakursa predaje može promatrati i kao proizvod pripovijedanja. Istražujući važnost predaja o vilama, autorica je usmjerena na njihovu ulogu u definiranju prostora uočavajući kako sudjeluju u stvaranju neke vrste mentalnog zemljovida koji ukazuje na to gdje i kada se najčešće pojavljuju nevidljive sile. Osim potonjeg, on nudi i upute kako se ponašati ako se iste sile susretu na putu. Iz toga proizlazi, kako ističe autorica, da mentalni zemljovid odražavaju kulturni kontekst i društvenu dimenziju neke zajednice, a u kontekstu ovoga rada zajednice koja živi na prostoru Buškoga Blata.

Studije u kojima se autori bave specifičnim i točno određenim geografskim prostorom s druge strane predstavljaju i fenomen značajan za društvo u cjelini. Kao što je naglašeno u uvodu rada, potreba za legitimacijom i identifikacijom zajednice zahvaća širi društveni, kulturni i politički kontekst, a svojim su istraživanjima autori prikazali njegovu mikrodrštvenu manifestaciju i procese koji dovode do stvaranja čvrsto povezane i samosvjesne zajednice kroz mješavinu apstraktnih pojmova kao što su institucionalna religioznost, pučka vjerovanja i predaje.

Martina Jurišić

Tragovi tradicije, znakovi kulture.
Zbornik u čast Stipi Botici, ur.
Evelina Rudan, Davor Nikolić i Josipa
Tomašić, Hrvatska sveučilišna naklada,
Hrvatsko filološko društvo i Matica
hrvatska, Zagreb 2018., 746 str.

Impresivni jubilarni zbornik za profesora dr. sc. Stipu Boticu okupio je četrdesetak autora koji se dive radu i djelu profesora dr. sc. Stipe Botice i čestitaju mu 70. rođendan. Autorica ovoga prikaza je među njima, jer sam se odazvala na ljubazni poziv prof. dr. sc. Eveline Rudan. Podijeljeni

u pet cjelina, razni autori koji dolaze većinom s hrvatskih humanističkih fakulteta i instituta te HAZU-a sudjelovali su na skupu u čast prof. Botice u rujnu 2018. godine, a zatim su poslali svoje radove na objavljivanje, ponudivši svoja razmišljanja o odnosu elitne visoke i usmene književnosti, o odnosu povijesti i folkloru, fenomenu biblijskog pisma i Biblije kao književnosti i o mitskom fenomenu, kao i o jezičnim temama u dobro istraženoj isprepletenosti folkloru i jezika. Velika zasluga zbornika je i to što je donio iscrpnu bibliografiju profesora dr. sc. Stipe Botice, pa smo se mogli podsjetiti i uvjeriti u sveobuhvatne interese toga znalca usmenoknjiževnog fenomena, ali i sudionika znanstvenih debata na matičnom mu Filozofskom fakultetu. Autor je to koji je i sam otvorio brojne književno-znanstvene teme, pa je kao takav prisutan u brojnim bibliografskim referencama, primjerice o Kačiću Miošiću, svojim općim kroatističkim profilom, ili u naklonu autorovim brojnim folklorističkim interesima (npr. o terenu). Autori su s prof. Stipom Boticom dijelili životnu i znanstvenu svakodnevicu, divljenje Mediteranu, kojim se izdašno bavio, ili općim kulturološkim temama kojim kao polihistor i folklorist zadivljuje. Obljetničarski zbornik bio je i prigoda za iscrpnije bavljenje nekim temama i otvaranje nekih novih poglavlja o rukopisima Matice hrvatske (npr. članak Klementine Batine o sinjskoj kazivačici Kati Čovo), ili za zanimljivo teorijsko preispisivanje zagrebačke teorijske škole Dubravke Oraić Tolić. O aktualnosti interesa prof. dr. sc. Stipe Botice, autora i hrvatske književnouslymne čitanke — koja je svojedobno bila i sveučilišni udžbenik za kolegij o hrvatskoj usmenoj književnosti na poslijediplomskom studiju komparativne književnosti, koji sam i ja imala priliku slušati — svjedoči i članak Borisa Koromana u kojemu interpretira noviju hrvatsku prozu autora koji su osamdesetih godina 20. stoljeća bili djeca. Opus Marka Marulića i Botičin doprinos njegovu čitanju inspirirao je i Ružicu Pšihistal, a Josip Bratulić reflektira o Pavlu Ritteru Vitezoviću. Valnei Delbianco, autorici zanimljive knjige o Arturu Croniji, dugujemo osobni pogled na sudbinu Kačića u Istri, a Ivanu Boškoviću uvid da, pored Botičina, postoji i Meštrovićev Kačić, kojega svojim posjetiteljima raskošno uprizoruje Meštrovićev paviljon u Splitu. Zanimljive kroatističke priloge donose i prilozi Jevgenija Paščenka i Dubravke Sesar o manje poznatim hrvatskim motivima u ukrajinskoj i slovačkoj književnosti, a Suzana Cocha reflektira i o, zbog proročkog neba, uvijek izazovnoj romantičnoj književnosti Dragoje Jarnević, pod svjetlom Botičina razmišljanja o intertekstualnosti usmene i pisane književnosti. (Auto)refleksija Pavla Pavličića o manje poznatom dijelu opusa vrsnog prevoditelja sa španjolskog jezika Ise Velikanovića iznenađujuće se pita treba li se baš pod svaku cijenu pozornost poklanjati folkloru, s obzirom na relativno nedavna “događanja naroda” na našim prostorima, što je dilema koja je mučila i *belle époque* inteligenciju prije drugosvjetskoratovskih krvavih zbivanja. Da je folklor doista *tiha voda koja bregu valja*, otkriva i tekst Tanje Baran o križevačkom liječniku i kulturofilu Franu Gundrunu Oriovčaninu, dok Marko Dragić otkriva, između ostaloga, neobične kuriozitet o porijeklu naziva nogometnog kluba Hajduk u povijesnim i etnološkim predajama iz Otoka kraj Sinja. “Raspjevani” tekst Lidije Bajuk donosi brojne izvorne zapise s terena međimurskog lokalnog govora u sitnim folklornim oblicima koji graniče s mitom, najavljujući tako i zasebni blok tekstova o mitu. Prilozi o Bibliji u trećem dijelu zbornika imaju uglavnom u “oblaku” bibliografije autorovu monografiju o Bibliji i usmenoj književnosti, koja je i autorici ovoga prikaza bila inspiracija za nacrt razmišljanja o opisima čuda i sinoptičkim evanđeljima.

U trećem dijelu knjige opsežno se interpretiraju Biblija i biblijski jednostavni oblici u hrvatskoj književnosti ili inojezičnom hrvatskom.

U četvrtom dijelu knjige nalaze se članci, kulturološki, etnološki i folkloristički, u “širem smislu vezani za profesorove interese”, a u šestom se interpretiraju sitni oblici, odnos jezika i folkloru, te glagoljički jezični fenomeni.

Lijepa akademska tradicija *Festschrifta* dobila je ovom knjigom mediteranski rasprisanu varijantu dobre stare *agramerske* prakse obljetničarskog naklona liku i djelu nekoga široj ili užoj akademskoj zajednici važnog autora, koji je još uvijek aktivan u svojim djelatnostima znanstvenog rada i populariziranja znanosti, u kojoj su brojni autori imali priliku i odvažnije progovoriti o nekim temama, kao i o temama za koje im se dotad nije pružila prilika reći nešto podrobnije, ili je namjerno nisu htjeli uobličiti u neki drugi dobro poznati žanr akademskog govora. Tema autora priloga posredno ili izravno govori i o njihovu odnosu prema prof. Botici i o njihovoj ocjeni vrijednosti profesorova doprinosa svjetskoj znanosti u odnosu na znanstvene stupove, ali i na njihovu postupnu i mukotrpu izgradnju. To je prije svega ocjena znanstvene javnosti o najvažnijim područjima kojima je profesor Botica dao značajan doprinos, a to su, kao što smo istaknuli na početku, odnos elitne i usmene književnosti, doprinos folklorističkom terenu kroz poticanje studenata na folklorističko djelovanje, odnos Biblije i usmene tradicije, važnost mita za naš civilizacijski krug zbog stjecanja naklonosti intelektualnog neba i važna uloga jezika u našem civilizacijskom obzoru, koja je bitna popudbina snova koji su ipak oduvijek bili važniji.

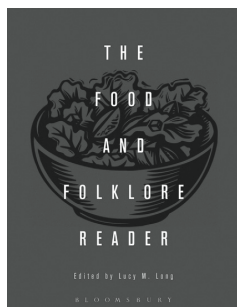
U tom smislu, posebno je zanimljiv prilog Antonije Zaradija Kiš o jednorogu kao "zagonetnom biću naših prostora", koji kao da se preselio s naslovnice jednog od zbornika o kulturnoj animalistici koje je suuredila. Taj se prilog dotiče zanimljive i u našem civilizacijskom krugu oduvijek aktualne teme transfera životinjskog i ljudskog, pri čemu jednog ostaje prije svega ljudski lik iz bajke, kojega uz malo mašte možemo doživjeti i kao lik djevojčice koja šeta zagrebačkim Trgom bana Jelačića. Možda je baš taj tekst Antonije Zaradija Kiš najsimptomatičniji za cijeli ovaj zbornik jer je sintetizirao ono specifično za profesora Boticu, ali i za druge autore zbornika koji su ga slijedili, prije svega u obrani platonске tradicije jednoroga i u humanistici u obliku obrane "stare ljubavi", posebno nakon Drugoga svjetskog rata, specifične, čini se, ne samo za naš civilizacijski prostor, ali i za njega, izdignuvši ga iznad kuriozitetnosti folkloru u stilu garcijamárquezovskih *Sto godina samoće*, naklon kojemu su djelu pokazali još neki autori priloga u zborniku, poput Jadranke Grbić Jakopović, autorice teksta "Translokacija sakralnih predmeta i građevina i hodočasna mjesta".

Za znalce zainteresirane za teme koje su zanimale i profesora dr. sc. Stipu Boticu zbornik je *must-have* monografija u kojoj se raskošno nižu tekstovi i bibliografije o slabije poznatim temama (primjerice kuriozitetni prilog Krešimira Nemeca o suparništvu Ive Andrića i Miroslava Krležje). Kolege prof. dr. sc. Stipe Botice iz Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu pritom zauzimaju posebno istaknuto mjesto, kao i brojni kolege s Filozofskog fakulteta u Zagrebu i drugih sveučilišnih i akademskih centara u Republici Hrvatskoj, pa je zbornik i oda akademskom životu, njegovoj solidarnosti i ljepoti. Šaroliki pristupi, od teorijski zanimljive i pregledne studije Dubravke Oraić Tolić do filološki raspricane većine priloga u zborniku, svjedoče i o toleranciji urednica i urednika zbornika koji su ohrabрили autore da podastru zanimljive tekstove za obljetničarsku "sofru", kako su i sami istaknuli u uvodnoj riječi zborniku, ocrtavajući ponekad i predrafaelitske skice svojih autora (Valnea Delbianco, Krešimir Nemeć).

Festschrift kao književnoznanstveni žanr obično donosi primjere studija koje su metodološki tipične, ili posebno izazovne za autora, ili koje ističu autorov osobni pogled na neku temu. Također, prikazuje široki dijakronijski presjek tema kojima se autor bavio, ili stavlja naglasak na posebno značajan doprinos nekoj temi, a u svakom slučaju predstavlja osobni pogled znanstvene zajednice na autora (npr. *Festschrift* Maji Bošković-Stulli iz 1993.). Zbornik posvećen profesoru dr. sc. Botici zbir je i filoloških i kulturalnih i antropoloških studija koje stavljaju naglasak posebno na elitnu visoku književnost i znanost, kao i na folklor intertekstualno povezan s visokom književnošću zadržavajući pritom svjetonazor "aristokratskog oblaka" pjesništva i usmene književnosti koju donose neke druge autorove knjige. Kao da su sve studije potekle "ispod šinjela" knjige *Lijepa naša baština: književno-antropološke teme* iz 1998. godine.

Za razliku od *Festschrifta* Jerku Beziću (1999), ne dotiče se izravno tema nacionalnih manjina ili inozemnih folklornih tradicija, iako su one prisutne u kozmopolitskom profilu priloga ovoga zbornika. On je, kao i drugi spomenuti zbornici kolega etnologa i folklorista, i poticaj za daljnje kreativno stvaralaštvo. Kao i zbornik posvećen Dunji Rihtman-Auguštin (1996), prikazuje struku etnologije i folkloristike kao idealni "utopijski otok". Iako *Festschrift* može izabrati i neku osobnu temu, koja je istodobno i znanstvena, kao zanimljivu za razrađivanje znanstvenim priložima, kao primjerice zbornik u čast dr. sc. Zorice Vitez (npr. rituali svadbe i smrti), zbornik u čast dr. sc. Stipe Botice, koji je i jedan od autora priloga u zborniku dr. sc. Zorice Vitez, sa svojih pet cjelina svjedoči o raznovrsnosti profesorovih interesa i mikropristupima u kojima su i najsitniji detalji i pojedinosti važni, kao i njihovi recepcijski *outputi*. Cjeline, doduše, ne nose podnaslove, već tišinom rimskih brojeva čuvaju orijentalnu ljubav Julije i Beatrice, "intelektualne sofre", izmirujući i kraljevski holistični znanstveni i romantični pogled na stanje stvari struke i njezine "duhovne zaokupljenosti". A koja, osim toga, želi biti dostupna i lako razumljiva svim društvenim slojevima poput kakva starog holivudskog nakita romantične ljubavi.

Simona Delić

The Food and Folklore Reader, ur.
Lucy M. Long, Bloomsbury Academic,
London etc. 2015., 467 str.

Temelji istraživanja prehrane, kao dijela materijalne kulture zajednica, postavljen je u temelje etnoloških istraživanja od samih početaka. No tek je u šezdesetima i sedamdesetima hrana počela biti više od materijalne činjenice koju je trebalo dokumentirati te se počela sustavnije, i samostalnije, istraživati unutar folkloristike. Prepoznavši hranu kao oblik kulturne i društvene aktivnosti kojom zajednice pregovaraju svoje granice, svoju prošlost, svoj identitet i prostor koji zauzimaju i stvaraju, folkloristika se mogla okrenuti teoretiziranju prehrambenih sustava kao složenih sklopova aktivnosti vezanih podjednako uz uzgoj, pripremu i konzumiranje hrane. S odmakom od pedesetak godina lakše je sagledati i pokušati ocrtati granice i istraživačke doprinose koji su formirali današnje interdisciplinarno polje koje istražuje prehranu. Ovaj zbornik nudi upravo takav pokušaj sumiranja istraživanja koja su obilježila folklorističke studije hrane, a ujedno i pregled folklorističkog doprinosa prehrambenim studijima. Folkloristi, naime, rano prepoznaju mnogoznačnost materijalne i simbolične, svakodnevne i ritualne funkcije hrane, čime otvaraju pitanja njezinih javnih i privatnih značenja. Bavljenje hranom uključuje njezinu ritualnu, simboličku, ali i umjetničku izvedbu. Ujedno, hrana je i komunikacijsko sredstvo i temeljno političko pitanje. Folkloristički doprinosu procvatu subdisciplina, poput povijesti, sociologije ili

antropologije prehrane, urednica čitanke Lucy M. Long prikazuje kroz pet poglavlja koje svako otvara temeljitim uvodom nakon kojega slijede istraživačka pitanja i iscrpni popisi literature. *Food and Foklore Reader* doista može biti udžbenik i katalog tema otvorenih folkloristima voljnim istraživati prehranu.

Prvi dio zbornika postavlja temelje, povijest istraživačkog interesa, temeljne pojmove i metodologije. Nalaze se tu tekstovi o narodnoj kuhinji Dona Yodera i inovacijama u kuhanju i obrocima Güntera Wiegelmanna. Američki etnolog koji je utjecao na generacije folklorista koji su se bavili hranom u tekstu iz 1972. godine uvodi pojam *foodways* kako bi mogao proučavati kulinarstvo i prehrambene navade u društvu. Yoder uočava očit nerazmjer između američkih i europskih istraživanja prehrambenih praksi te poziva na uključivanje europske etnološke metode u američka istraživanja. Prvi broj *Ethnologie Scandinavice* bio je posvećen upravo narodnoj kuhinji, tako da je Yoderu poslužio kao argument da se valja ugledati na europske kolege. Yoder u fokus istraživanja postavlja privatno kuhanje, oštrim rezom odvojeno od institucionalizirane i komercijalizirane profesionalne kuhinje. Istraživački je izazov upravo u nebrojenim regionalnim i lokalnim nijansama između recepata koji kolaju u nekom društvu, koji se prenose i odnose, mijenjaju i nasljeđuju. Yodera zanima tradicionalno, kućno kuhanje obilježeno svojom prostornošću. Američki istraživač, prema Yoderu, ima dva moguća smjera propitivanja kuhinje – istraživanje regionalnosti američke domaće kuhinje ili komparativne studije odnosa američke i europskih prehrambenih obrazaca. Yoder američku kuhinju smatra hibridnom i eklektičnom, obilježenom manjkom regionalnih razlika u svakodnevnom kuhanju kod kuće i golemim utjecajem regionalnih ili točnije etničkih restorana. Tehnološke promjene u uzgoju i preradi namirnica tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća dramatično su promijenile prehrambene obrasce. Otvarajući cijeli niz tema i pitanja, Yoder usidruje hranu u američku folkloristiku.

Pristup Güntera Wiegelmanna nešto je drugačiji, no također presudan za kasnija istraživanja. Wiegelmanna nije zanimala tradicionalnost, shvaćena kao nepromijenjenost, nego inovacije koje su utjecale na promjene obrazaca obroka i jelovnike. Kako urednica zbornika navodi u istraživačkim pitanjima i aktivnostima, Wiegelmann je istraživao značajne kulinarske inovacije poput uvođenja kave i krumpira u prehrambenu svakodnevnicu. Budući da su inovacije stalan dio kulinarstva, Wiegelmanna je zanimalo pod kojim okolnostima one nastaju, odnosno kada se intenziviraju. Odakle one dolaze, šire li se odozgo ili odozdo po društvenoj ljestvici? Egzotične i rijetke namirnice obično se, jednom kada postanu dostupnije, šire oponašanjem više klase, dok u slučajevima nužde inovaciju prihvaćaju najniži slojevi. Odabrani nositelji promjene prehrambenih praksi i obrazaca često se pojavljuju u literaturi, tako na primjeru kave, o kojoj pisao Barthes, i krumpira kojem je pažnju posvetio ne samo Braudel, i Wiegelmann ukazuje na dinamičnost prehrambene kulture. Wiegelmannov doprinos svakako leži u pomaku od bilježenja materijalne kulture prema istraživanju procesa koji u određenim društvenim okolnostima generiraju dalekosežne promjene prehrambene stvarnosti.

U poglavljima koja slijede Lucy M. Long pomno odabire četrdesetak tekstova, brojku koja nadaleko premašuje mogućnost da svaki od njih bude makar spomenut u ovom prikazu. Pedantno slijedeći udžbeničku koncepciju knjige Long tekstove grupira prema temama kojima nastoji obuhvatiti folklorističke uvide i doprinose istraživanju prehrane. Prema Long sljedeće su teme osnovne za sistematizaciju folklorističkih radova o hrani: hrana unutar društvenih grupa i identiteti, hrana kao umjetnost, simbol ili ritual, hrana kao komunikacija, izvedba i moć, te nakraju hrana u javnom i primijenjenom folkloru.

Drugo poglavlje ove čitanke tako donosi tekstove koji se bave ulogom hrane u oblikovanju i održavanju društvenih grupa i identiteta. Konvivialni karakter dijeljenih obroka kojima se

učvršćuje osjećaj pripadanja, podjednako potvrđuje unutarnje granice zajednice kao i one vanjske što služe isključivanju. Urednica Lucy M. Long odabire tekstove koji su se bavili grupnim identitetima, kulinarskim osobitostima etničkih, nacionalnih i vjerskih grupa, kao i rodnim pitanjima vezanim uz kuhanje.

Treće poglavlje bavi se simboličkim značenjima i ritualnim značajem hrane. Folkloristička istraživanja naglasila su estetske aspekte svakodnevice, priznajući podjednaku važnost kuhanju zbog gladi i hedonističkom uživanju u hrani. Hrana je neraskidivo povezana sa slavljima i ritualima pa su pojedine namirnice, poput kruha, često bile predmetom istraživanja. U ovome će se poglavlju naći tekstovi o kulturnim procesima, komunikacijskom aspektu pojedinih ritualiziranih obroka ili identitetskom značaju osobitih jela.

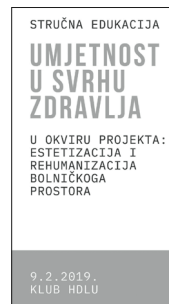
Predzadnje poglavlje okuplja radove koji se bave komunikacijskim, performativnim aspektima prehrane te pitanjima hegemonijskih odnosa moći poput strategija stigmatizacije pojedinih društvenih grupa temeljem konzumiranja određenih namirnica. Više nego jedan od tekstova u ovom poglavlju propituje upravo načine na koje se kroz hranu izazivaju strukture moći. Odmak od propitivanja uloge jela ili namirnica unutar manje-više homogenih društvenih grupa, odnosno afirmativno identitetske funkcije prehrambenih običaja upravo se čini najznačajnijim i osvježavajuće poticajnim. Naime, upravo tekstovi koji naglašavaju ulogu hrane u razgraničavanju useljeničke kuhinje od autohtone starosjedilačke američke prehrane ili teksta o glasinama koje su kružile oko jednog lanca restorana brze prehrane, pokazuju važnost i potrebu za folklorističkim uvidima u područje prehrambenih studija.

Zadnje je poglavlje ovog iznimno korisnog zbornika posvećeno mjestu koje hrana zauzima unutar javnog prostora, u različitim medijima koji tematiziraju i predstavljaju tradicijske, folklorne sadržaje javnosti. Festivalizacija tradicijske kuhinje, predstavljanje i manipulacije autentičnošću proizvoda, koji unutar novih ekonomskih i marketinških trendova podgrijevaju potrošačku sentimentalnu nostalgiju, izazovi muzealizacije prehrambene kulture ili društvena angažiranost, analizirana na primjeru urbanih, komunalnih vrtova, tek su neke od tema koje donose tekstovi zadnjeg poglavlja.

Food and Foklore Reader iznimno je korisna knjiga, njezin obim najbolje govori o nastojanju urednice i osnivačice Centra za prehranu i kulturu da čitatelju pruži panoramski pogled na povijest istraživanja prehrane u folkloristici, ali i na sasvim suvremene radove kojima se folkloristička istraživanja prehrane dokazuju kao osobito korisna nadopuna antropoloških i kulturnostudijskih koncepata i spoznaja prehrambene tematike. Ova čitanka nesumnjivo ima ambiciju biti temeljno štivo za studente zainteresirane za prehrambene studije, a budući da postavlja brojna istraživačka pitanja u uvodima u svako od pet poglavlja, očito nastoji biti poticaj novim studijama kako unutar folkloristike tako i drugih disciplina potrebnih za obuhvaćanje teme kompleksne i višeznačne kao što je hrana.

Jelena Ivanišević

Umjetnost u svrhu zdravlja, Dom HDLU-a, Zagreb, 9. veljače 2019.

Hrvatsko društvo likovnih umjetnika u klubu Doma HDLU-a 9. veljače ove godine organiziralo je jednodnevnu edukaciju *Umjetnost u svrhu zdravlja*. Edukacija je provedena u okviru projekta “Estetizacija i rehumanizacija bolničkoga prostora: umjetnost u svrhu zdravlja” u sklopu kojega su šest umjetnika i četiri studenta Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, odabranih putem natječaja, oslikali dječje bolnice i pedijatrijske odjele u Gradu Zagrebu. Umjetnici koji su uključeni u realizaciju i izvedbu ovog projekta su istaknuti hrvatski akademski umjetnici koji svojim radom aktivno doprinose obogaćivanju javnog prostora. Tomislav Buntak, Ana Ratković, Damir Sobota, Sanja Stojković, Melinda Šefčić i Stipan Tadić svojim su umjetničkim radovima intervenirali na šest lokacija bolničkoga prostora Kliničkog bolničkoga centra Rebro: tihe komore u dvjema kabinama na Audiologiji Klinike za bolesti uha, nosa i grla i kirurgiju glave i vrata; u sobi za otpust bolesnika u transportu Hitne pomoći kod ulaza u glavnu zgradu na Rebru; u čekaonici Poliklinike Klinike za onkologiju; kod ulaza u Polikliniku Klinike za očne bolesti; u hodniku kod ulaza u Polikliniku Klinike za pedijatriju te u predvorju u zgradi Poliklinike u Bijeloj zgradi.

Projekt je posvećen umjetničkoj estetizaciji, a tako i rehumanizaciji (engl. *designing compassionate care*) dječjeg bolničkoga prostora s naglaskom na doprinos novoj svježini i vedrini bolničkoga prostora, ali i pozitivni terapijski učinak putem umjetnosti. Cilj ovog umjetničkoga projekta je preobraziti iskustvo bivanja u bolničkom prostoru za djecu i roditelje, ali i zaposlenike. Projekt se oslanja na recentna znanstvena istraživanja u svijetu koja ukazuju na to da umjetnost može imati značajnu ulogu u pružanju psihološke i emocionalne podrške djeci koja su hospitalizirana zbog bolesti. Govornici su bili dr. med. Filip Đerke, ing. soc. rada Matilda Franjić, dipl. soc. Viktorija Vlašić te voditeljica projekta dr. art. Melinda Šefčić, koja je iznijela povijesni pregled uređivanja bolničkih prostora u svijetu na način umjetničkih intervencija, odnosno održala predavanje o humanizaciji bolničkoga prostora putem umjetnosti kao svojevrsne umjetnosti u javnom prostoru i u skladu s holističkim pristupom liječenju. Izvedba murala u bolničkim prostorima bila je dio njezine doktorske disertacije u području umjetnosti, a na temelju rada na terenu, odnosno slikanja u bolničkim prostorima i interakcijom s pacijentima za vrijeme procesa nastanka rada i nakon njega, došla je do zaključka da pacijenti više vole figurativnu od apstraktnu umjetnosti. Dr. med. Filip Đerke objasnio je polaznicima radionice osnove neuroznosti te je održao uvodno predavanje iz neuroestetike – perceptivnih obrazaca koji dovode do doživljaja lijepog, razlikama o doživljaju umjetnosti zdravog i bolesnog mozga, subjektivnom doživljaju boja te je naveo primjere kliničke primjene umjetnosti kod terapije neuroloških, psihijatrijskih i onkoloških pacijenata. Posljednji niz predavanja ticao se pedagoškoga rada s djecom, na temu fizičkoga i emocionalnog stanja djeteta i njegovih roditelja u bolničkom prostoru, kao i prevencije stanja psihičkoga i emocionalnog šoka u takvom nestandardnom okruženju, te na temu organizacije slobodnog vremena hospitalizirane djece.

Doživljaj prostora je jedna od ključnih funkcija arhitektonskog oblikovanja, no kao što arhitektonska forma utječe na percepciju prostora, prema analogiji ona biva njome i dovršena, a sam arhitektonski prostor definiraju događaji u njemu, odnos stvarnog/virtualnog kroz odnos svjesnog i nesvjesnog. Pritom je percepcija intuitivan proces, s obzirom na mogućnosti i ograničenja u opažanju prostora i prostornih formi. Arhitektonska forma utječe na percepciju prostora, no vrijedi i obratno: svako je iskustvo prostora subjektivno, odnosno doživljaj prostora je svojevrсна funkcija arhitektonskog (unutarnjosti i izvanjskosti arhitekture) oblikovanja, modelirano arhitekturom. Arhitektura djeluje na ljude kao katalizator društvene interakcije te u smislu modifikacije njihova društvenog ponašanja, ali te promjene nisu stabilnog karaktera i ne znače preoblikovanje profila pojedinaca i grupa. Tako je ona u svojoj suštini epifenomen, ovisan o socioekonomskim, političkim i tehnološkim procesima koji joj omogućuju da (stalno) mijenja oblik i strukturu. Ambijentalni determinizam (engl. *environmental determinism*), ide tako daleko (ipak predaleko) u promišljanju ove teme da čak tvrdi kako je ponašanje ljudi oblikovano isključivo njihovim fizičkim okruženjem. Suvremene bolnice su izuzetno kompleksni objekti čije je projektiranje uvjetovano višebrojnim kontradiktornim funkcionalnim zahtjevima poput s jedne strane stroge izolacije odjela, a s druge strane minimalizacije vremena prijevoza bolesnika s odjela na odjel, trenutne dostupnosti instrumentarija i infrastrukture te optimalnog funkcioniranja sustava kao cjeline. Za Foucaulta rođenje moderne klinike i njezino amalgamiranje s bolnicom započinje s bolnicom u Leydenu 1658. godine; autor je François de la Boe. Dvadeseto stoljeće donosi razvijeni modernizam, čije je idejno ishodište u povjerenju u tehničko-tehnološki napredak, arhitektonski objekt shvaćajući kao (Le Corbusierov) “stroj za stanovanje”. Shodno tomu rađa se i modernistički koncept bolnice – “stroja za liječenje”. Unatoč odlučnom iskoraku u smislu poboljšanja tehničkih uvjeta boravka pacijenata u bolnicama (više prostora po pacijentu, više svjetlosti, bolja grijanost, dostupnost tekuće vode i sl.), takav koncept imao je i dosta slabih strana, među kojima je dehumaniziranost bolničkih prostora (strojna estetika, inače opće mjesto modernističke arhitekture) i impersonalizacija, kako pacijenata tako i bolničkog osoblja. Reakcije na ove “nuspojave” modernizma su uslijedile već koncem 1920-ih pa tako Alvar Aalto, iako na tragu Le Corbusiera, projektira sanatorij Paimio (1927.) koristeći više neku vrstu sintetičkog, organskog pristupa generiranju arhitektonske forme, obraćajući pažnju na humanu stranu komponiranja osnovnih arhitektonskih elemenata poput oblika, boje, teksture i sl., i umještanja arhitekture u (prirodni i izgrađeni) okoliš. Ovakvo oblikovanje obuhvaća i dizajn pokušava (stolice, izvora svjetlosti i topline, ugradnju pratećih bešumnih instalacija i iznad svega obilje ugodnog javnog, unutarnjeg i vanjskog prostora. Ishodišna točka Aaltovog projekta bilo je shvaćanje zgrade bolnice kao čimbenika koji, ako već ne može liječiti, doprinosi procesu liječenja (*placebo* učinka). Oblikovanje bolnice je istodobno racionalan i intuitivan napor na nametanju, odnosno ustanovljavanju smislenog reda u kaotičnu i entropijsku narav stvarnosti/svijeta koja čovjeka čini bićem nesigurnosti (dok koherentan i čitljiv, u smislu da se mogu kretati okolišem bez da se izgube ili ne mogu naći put natrag, arhitektonski prostor povećava biheviorističku učinkovitost u ljudi); primarno se baveći korisnikom (engl. *user-centred*).

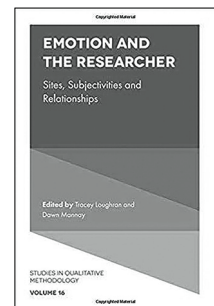
Estetika danas postaje esencijalni element projektiranja bolnica, budući da ima svojstva poticanja pozitivnih osjećaja kod pacijenata. Stoga estetsko mora biti sastavni dio pacijentovog okoliša. Bolnice su mjesta krajnjih/ultimativnih drama: smrt, ozljeda, rađanje i spašavanje života u njima se kontinuirano zbivaju. To se ne reflektira u umjetnosti koja biva postavljena u takvim prostorima, naglasak je na umirujućem djelovanju za te prostore pažljivo odabranih djela umjetnosti. “Art is like medicine – it can heal”, riječima suvremenog britanskog umjetnika Damiena Hirsta. Vrlo mali broj radova koji se mogu posuditi iz dobrotorne ustanove *Paintings in Hospitals* (djeluje od 1959. godine i ima kolekciju od 4200 umjetničkih djela, a neka su napravili i poklonili ustanovi vrlo poznati umjetnici kao što su John Piper, Tom Phillips i John Bratby) dodiruju, odnosno tiču se egzistencijalnih pitanja koja mogu uznemiriti pacijente.

Predvidivo, kolekcija sadrži veliki broj slika krajolika i apstraktnih slika koje djeluju opuštajuće na promatrača – tzv. Rubensov sindrom, percepcija umjetnosti izaziva ugodu – ali u njoj nema Hirsta, ili Francisa Bacona, čiji radovi podliježu definiciji tzv. Stendhalova sindroma, umjetnosti koja izaziva fizički osjećaj mučnine kod promatrača, odnosno komuniciraju svoju kulturalnu poruku kroz šokiranje publike. Dobar primjer implementiranja umjetnosti u bolnički prostor je skulptura Johna Aikena *Monolith and Shadow* na stepenicama recentnog objekta University College Hospital u Londonu, načinjena od brazilskog mramora, a bolnica ju je naručila kako bi odaslala pacijentima poruku, već na ulasku u zgradu, da su u gostoljubivom i sigurnom okolišu.

Dobar recentan primjer kompleksnog i jednakovrijednog suodnosa tehnologije, operacijskih sustava i estetike je “tiha zgrada” Dječje bolnice pri University of Pittsburgh Medical Center, u koju se ulazi kroz zeleni kampus, kraj figura oblikovanih vodom i kinetičkih skulptura te kroz tzv. transformacijski koridor, kao način privikavanja djece na novi kontekst. Ravnoteža kojoj svjedočimo u arhitekturi i koju imenujemo riječju “lijepo” može utjecati stanje koje na psihološkoj razini možemo opisati kao zdravlje ili sreću i biti usporediva s njim.

Silva Kalčić

Emotion and the Researcher. Sites, Subjectivities and Relationships, ur. Tracey Loughran i Dawn Mannay, Emerald Publishing Limited, Bingley 2018, 281 str.

Studies in Qualitative Methodology serija je studija britanske nakladničke kuće Emerald Publishing u čijoj je ideji tematski okupljati studije koje adresiraju različite kontekste i perspektive metodologija kvalitativnih istraživanja. Urednik je serije Sam Hillyard (Sveučilište Durham). Dosad je objavljeno 17 svezaka: *Conducting Qualitative Research* (br. 1), *Reflection on Field Experience* (br. 2), *Learning About Fieldwork* (br. 3), *Issues in Qualitative Research* (br. 4), *Computing and Qualitative Research* (br. 5), *Cross-Cultural Case Study* (br. 6), *Seeing is Believing? Approaches to Visual Research* (br. 7), *Negotiating Boundaries and Borders* (br. 8), *Qualitative Urban Analysis* (br. 9), *Qualitative Housing Analysis: An International Perspective* (br. 10), *New Frontiers in Ethnography* (br. 11), *Ethics in Social Research* (br. 12), *Big Data? Qualitative Approaches to Digital Research* (br. 13), *Gender Identity and Research Relationships* (br. 14), *Perspectives on and from Institutional Ethnography* (br. 15), *Emotion and the Researcher: Sites, Subjectivities, and Relationships* (br. 16) i *The Lost Ethnographies: Methodological Insights from Projects that Never Were* (br. 17).

Pretposljednji je svezak *Emotion and the Researcher: Sites, Subjectivities, and Relationships* publiciran krajem kolovoza 2018. godine. Urednice su sveska Tracey Loughran (Sveučilište u Essexu) i Dawn Mannay (Sveučilište Cardiff). S nekolicinom su kolega 2014. godine oformili

Families, Identities and Gender Research Network na cardiffskom sveučilištu. Ova je istraživačka mreža, kako i stoji u njezinu nazivu, propitivala temate obitelji, identiteta i roda, a radionica *Emotion and the Researcher*, kreirana uz potporu Women's History Networka, produbila je prvotnu ideju istraživačke mreže, a postala je i poticajnom iskrom za knjigu *Emotion and the Researcher: Sites, Subjectivities, and Relationships*. Dodatni je poticaj i činjenica, kako piše u uvodnom tekstu ovoga sveska "Introduction: Why Emotion Matters" (str. 1–15), da "[s]vi istraživači imaju priče koje govore o tome kako su odabrali određenu temu. U nekim slučajevima, postoji i izravna i jednostavna poveznica između osobnog iskustva i istraživačke agende" (str. 1). Ova se rečenica čini kao jednostavna "racionalizacija" i snažna hipoteza čitavoga projekta o emocijama. Emocije su višeslojne, naglašavaju urednici, sve istraživače čine osjetljivima i ranjivima, često i u trenucima kad istraživanje ne slijedi predviđenu putanju ili kad ne nailazi na odobravanje struke (str. 1, 2). Stoga je ovaj svezak "još jedan doprinos 'emocionalnome obratu' unutar društvenih i humanističkih znanosti tijekom protekla tri desetljeća" (str. 3), pokušaj da se popuni praznina nedostajućega jezika i žanra za pravijim opisivanjem iskustava istraživanja, pozivajući se tako na Clifforda Geertza (*After the Fact: Two Countries, Four Decades, One Anthropologist*, 1995), pa i produbljanje i poticanje pluralizma akademskoga diskursa (str. 4). Emocionalna putovanja, tako urednici nazivaju proces od nastanka ideje do njezine konkretizacije i publikacije, podržavaju tri cilja: osvijestiti emocije tijekom istraživanja, otkriti metodologije emocijama obojanih istraživačkih poduhvata različitih disciplina, te, nadovezujući se na Geertza, ponuditi specifične tehnike i razviti jezični aparat za prikazivanje takvih istraživanja (str. 7). Tekstovi su suradnika na *Emotion and the Researcher* pisani iz pozicija raznorodnih ekspertiza, a podijeljeni su u tri skupine po pet tekstova: "Reflexivity and Research Relationships", "Emotional Topographies and Research Sites" i "Subjectivities and Subject Positions".

Prvi je slijed tekstova u cjelini "Reflexivity and Research Relationships" otvorila Lisa-Jo K. van den Scott svojim člankom "Role Transition in the Field and Reflexivity: From Friend to Researcher" (str. 19–32). Prikazala je poimanje prijelaza od stanovnika i prijatelja do zapadnoeuropski orijentiranog istraživača u mjestu Arviat u Nunavatu. Dakle, emocionalni su se procesi tijekom istraživačkoga procesa dodatno mrsili zbog činjenice da autorica nije ni potpuni insajder ni potpuni outsiders. Agata Lisiak i Łukasz Krzyżowski su u tekstu "With a little Help from my Colleagues: Notes on Emotional Support in a Qualitative Longitudinal Research Project" (str. 33–47) predstavili važnost emocionalne istraživačke podrške i kolegijalnosti dok su istraživali poljske migrante u Berlinu, Münchenu, Londonu i Birminghamu. Autori su, i sami noseći status migranata jer je ideja o projektu započela u sklopu TRANSFORMIG tima na Humboldtovu sveučilištu u Berlinu, željeli proniknuti u impakt migracija na životnu filozofiju u novim sredinama. Emocionalna se zahtjevnost istraživanja očitovala u suočavanju s, iz pozicije istraživača, nepoželjnim životnim stavovima sudionika njihova istraživanja, a bila je premoštena međusobnom podrškom istraživača. Amie Scarlett Hodges je tekstem "The Positional Self and Researcher Emotion: Destabilising Sibling Equilibrium in the Context of Cystic Fibrosis" (str. 49–63) prikazala kako joj je osobno iskustvo pripomoglo u razumijevanju statusa i odnosa polubraće u obiteljima u kojima je jednom djetetu dijagnosticirana cistična fibroza. Smatra da su polubraća, ne samo u takvim situacijama nego općenito u obitelji, marginalizirana, a da bi njezino istraživanje moglo doprinijeti ne samo *destabilizaciji* obiteljskoga ekvilibrija već boljem razumijevanju specifičnih obiteljskih poteškoća. Istraživanje proliferacije aktivističkoga pokreta žena oko pitanja mentalnoga zdravlja u Velikoj Britaniji krajem 20. stoljeća okosnica je poglavlja "'It's Not History. It's My Life': Researcher Emotions and the Production of Critical Histories of the Women's Movement" (str. 65–80) Kate Mahoney. I ona je, poput Amie Scarlett Hodges u prethodnome poglavlju, stremila destabilizaciji diskursa o tematu koji je istraživala, tome su možda i pripomogle njezine pozitivne emocije, empatija i duboko razumijevanje priča sugovornica istraživanja. Istovremeno se iz tih odnosa otvorilo i kritičko

propitivanje statusa istraživača i donošenja suvisloga zaključka. Posljednji je tekst prve sekcije “You Just Get On With It: Negotiating the Telling and Silencing of Trauma and Its Emotional Impacts in Interviews with Marginalised Mothers” (str. 81–94). Autorica Dawn Mannay istraživala je traumatična iskustva različitih provenijencija kod majki i njihovih kćeri u južnom Walesu u Velikoj Britaniji. Zagovara psihoanalitički osviješteno istraživanje za bolje razumijevanje bespomoćnosti, ljutnje, krivnje kod istraživanih i kod nje kao istraživačice na koju su se ta stanja *prenijela* tijekom provođenja istraživanja i razvijanja istraživačke empatije.

Dok su emocionalna putovanja autorâ prve sekcije uglavnom bila rezervirana ponajviše za privatni segment, druga sekcija “Emotional Topographies and Research Sites” pokazuje kako emocije rezoniraju u javnoj sferi, pri čemu je javna sfera tumačena u svim svojim višeslojnostima. Katherine Carroll je u članku pod naslovom “Approaching Bereavement Research with Heartfelt Positivity” (str. 97–111) prikazala emocije u javnoj sferi iz perspektive primijenjene sociologije. Provodila je istraživanje o smrti novorođenčadi i doniranju majčinog mlijeka nakon smrti novorođenčadi. Autorica zagovara metodologiju pozitivnoga pristupa u ovome provokativnome istraživanju jer doniranje majčinoga mlijeka nakon smrti novorođenčadi može pridonijeti osjećaju svrhovitosti i važnosti u trenucima gubitka. Javni diskurs u koji produbljuje istraživanje obuhvaća publiku na međunarodnoj konferenciji, na jednom sastanku čija je tema bila doniranje majčinoga mlijeka nakon smrti novorođenčadi i tijekom recenzije teksta o tome istraživanju. Sljedeći je tekst “The Transient Insider: Identity and Intimacy in Home Community Research” (str. 113–125) Erin Roberts, iako manje provokativan od prvoga u ovoj sekciji, svojevrsna nadogradnja ideje javnoga i emocija: riječ je o istraživanju o potrošnji energije ruralnoga domaćinstva u sjeverozapadnome Walesu u Velikoj Britaniji, u domaćinstvu u kojemu je autorica rođena i u kojemu je odrasla. U probavljanju emocionalnih reakcija i interakcija u ovom istraživanju *kod kuće* autorica uvodi metodološki okvir *privremenoga insajdera*. Sophie Bowlby i Caroline Day u tekstu pod naslovom “Emotions, Disclosures and Reflexivity: Reflections on Interviewing Young People in Zambia and Women in Midlife in the UK” (str. 127–142) donose istraživanje o vlastitim istraživačkim refleksijama tijekom intervjuiranja mladih ljudi u Zambiji i žena *kod kuće* u Velikoj Britaniji. Prijelaz u diskurs javnoga u ovome se poglavlju očituje u *prijevodu* i interpretaciji emocionalnih reakcija iz jednoga u drugi kulturalni kontekst. Tekst Aimee Grant “Shock and Offence Online: The Role of Emotion in Participant Absent Research” (str. 143–158) propituje emocije *pasivnoga istraživača* u kontekstu istraživanja interneta, specifičnih internetskih stranica i društvene mreže Twitter, o razumijevanju stava javnosti o dojenju u javnosti. Iako je kao istraživačica bila *odvojena* od prostora istraživanja, ta odvojenost nije utjecala na psihološku bliskost i emocionalno povezivanje, pozitivnoga i negativnog naboja, s terenom na kojemu je istraživala. Drugo je poglavlje zaokruženo povratkom *u stvarnost* javnoga diskursa u kojemu je Deborah Touth-Smith kroz članak naslovljen “Love & Sorrow: The Role of Emotion in Exhibition Development and Visitor Experience” (str. 159–176) uputila na važnost osobnoga emocionalnog angažmana u promišljanju izložbe *World War I: Love & Sorrow*, postavljene 2014. godine u Muzeju Melbourne, u kojemu je kustosica, kao kanala komunikacije s posjetiteljima izložbe. Ona je, naime, putem anketâ i intervjua s posjetiteljima izložbe dobila zanimljive povratne reakcije: nastanak empatije i dubljeg razumijevanja izložbe što su usmjereni od strane posjetitelja prema eksponatima, a možda i dalje, pronošenje tog razumijevanja i prema kustosici i svima involviranima u postavljanje izložbe.

Posljednji je dio sveska “Subjectivities and Subject Positions” posvećen, spajajući tako diskurs privatnoga i javnoga, politikama prenošenja subjektiviteta u akademski diskurs. Članak “The Expectation of Empathy: Unpacking Our Epistemological Bags while Researching Empathy, Literature, and Neuroscience” (str. 179–195) autoricâ Lauren Fowler i Sally Bishop Shigley

zagovara korištenje književnosti kao alata za razvijanje empatije kod zdravstvenih djelatnika i općenito u zdravstvenoj skrbi. S obzirom na to da su istraživačice različitih ekspertiza, Lauren Fowler je neuroznanstvenica a Sally Bishop Shigley književnica, čini se da ovaj projekt-eksperiment ima dodatnu vrijednost i da bi mogao inspirirati i potaknuti nove takve poduhvate koji produbljuju akademsku domenu interdisciplinarnosti i naglašavaju važnost kolaborativnoga istraživanja. Lisa Sheppard u tekstu “‘Poor Old Mixed-Up Wales’: Entering the Debate about Bilingualism, Multiculturalism and Racism in Welsh Literature and Culture” (str. 197–212) piše o svojem iskustvu izrade istraživanja za doktorat. Istraživala je pitanja dvojezičnosti, multikulturalnosti i rasizma u suvremenoj velškoj književnosti i kulturi. Ovdje se otvorila i insajdersko-outsajderska problematika jer je autorica i govornica velškoga. Problematika emocija upravo proizlazi iz dihotomije te istraživačke pozicije te iz osvještavanja emocija i načina na koji su oblikovale njezin istraživački put te i finalni produkt, doktorsku disertaciju. Doprinos je Geraldine Latchem-Hastings u tekstu “The Emotion of ‘Doing Ethics’ in Healthcare Research: A Researcher’s Reflexive Account” (str. 213–228) u promišljanju o etici pri provođenju istraživanja o vrijednostima rada pedijataru fizioterapeuta u zajednici u koju su uključeni. Ideja za provođenjem ovakvoga istraživanja proizašla je iz autoričina radnog iskustva u pedijatriji. Njezino je istraživanje primjer dobre prakse u kojoj se emocionalni kontakti ostvareni između istraživača i istraživanih, liječnika i pacijenata i njihovih obitelji, a koji mogu pobuditi i osjećaje krivnje, ljutnje ili frustracije, nužno etički pregovaraju na dobrobit objiju strana. Kolaborativno istraživanje Mary Morris, sistematske psihoterapeutkinje, i Andree Davies, kliničke psihologinje, “Being Both Researcher and Subject: Attending to Emotion within Collaborative Inquiry” (str. 229–244) obrađuje problematiku roda unutar radnih okruženja, gdje suprotstavljaju *objektivnost* maskuliniteta i *subjektivnost* femininosti. “Blind Spots and Moments of Estrangement: Subjectivity, Class and Education in British ‘Autobiographical Histories’” (str. 245–259) Tracey Loughran posljednji je tekst, u kojem autorica bilježi svoje reakcije na čitanje *Landscape for a Good Woman* (1986) Carolyne Steedman koje su je potaknule na promišljanje o vlastitoj poziciji obrazovane žene i pripadnice radničke klase. Propituje poziciju autoriteta, načine iznošenja stavova i svojevrsnoga njihova utišavanja te upućuje kako metode pisanja i osvještavanja emocija mogu marginaliziranim glasovima pomoći da budu glasniji.

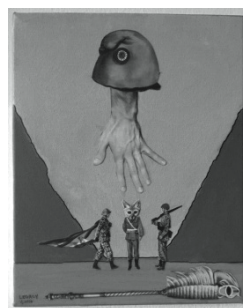
Da su emocije važne u istraživanju, prvi je zaključak urednicâ Tracey Loughran i Dawn Mannay istaknut i u pogovoru (str. 261–268). Drugi je zaključak, nastavljaju urednice, da emocije oblikuju svaki segment istraživanja (str. 263). Ono što izdvajaju kao “nedostatak” ovog projekta je manjak radova iz prirodnih znanosti i kliničke medicine. To opravdavaju neodazivanjem potencijalnih suradnika na poziv za predaju radova. Stoga, perspektive su prikazane u ovome projektu društveno-humanističkih obilježja (str. 263). Zanimljiva je i činjenica da je tek jedan suradnik na projektu muškarac te da postoji manjak istraživanja iz perspektive manjinskih zajednica (str. 264). Utoliko se otvaraju prilike za nova istraživanja i projekte što potvrđuju i u trećem zaključku da “pisati o emocijama, subjektivnosti i istraživanju ostaje otvoreno, fluidno i nuka na potragu – kratko, postaje rizično” (str. 265).

Probijanje kroz tekstove zbornika *Emotion and the Researcher*, prigodno, bilo je popraćeno i kaleidoskopom emocija, često i projiciranima i iz ponekih tekstova s kojima sam više rezonirala. Bilo je i situacija u kojima probavljanje tekstova nije išlo glatko, tu su se pojavljivale i emocije koje su me odvlačile od čitanja. U takvim je situacijama također tematika bila relevantan faktor, ali često i struktura teksta koja nije odgovarala nekim mojim očekivanim standardima. Sa sigurnošću, dakle, mogu reći kako je čitanje bilo emocionalno putovanje ne samo kroz tekstove u svesku već i kroz osvještavanje važnosti emocija u onome što čini moj znanstvenoistraživački užitak. Čini mi se da su želje urednicâ iz introdukcijskoga teksta – osvještavanje emocija, utvrđivanje metodologijâ i otkrivanje jezika za prikazivanje takvih istraživanja – uspješno prokušane.

Osim toga, u tekstovima sam nekih suradnikâ na projektu pronašla određene obrasce koje bih mogla i sama primijeniti u svom istraživanju, te su me studije slučaja ponukale na zaključak da bi prepuštanje emocijama bilo sasvim zanimljivo, ali i provokativno. Svakako su potaknule neke nove ideje. Stoga, možda i želja urednicâ u pogovoru da njihov projekt “zdrži istraživače otvorenoga uma i pozove ih da budu iskreni u onome što im znači u istraživanju” (str. 267) u nekom doglednom periodu bude i realizirana.

Andreja Vrekalić

Semiotika konflikta. Proljetna škola,
5. – 7. lipnja 2019., farma Kopra,
Estonija. Organizatorice: Katarina
Damčević, Merit Rickberg i Lona Päll
(doktorandice pri Odsjeku za semiotiku
na Sveučilištu u Tartu u Estoniji)

Istraživanje teme semiotike konflikta započelo je kao dijalog mnogih perspektiva, prvo u formi kolegija, a potom u formi ljetne škole organizirane u Estoniji te održane od 5. do 7. lipnja 2019. godine na farmi Kopra (web-stranica škole: <https://conflict.haridusekraanil.ee/>). Škola je za cilj imala proučavanje fenomena konflikta kroz različite perspektive i želju uspostavljanja interdisciplinarnog dijaloga s gostima različitih istraživačkih kompetencija i interesa. Zahvaljujući tome, teme radionica i predavanja bile su uistinu raznovrsne: od edukacijskih pristupa u postkonfliktnim društvima, uloge teorija zavjera i antimigrantske retorike, reprezentacije konflikta i rata u novim medijima, političkog nasilja, do religije i mitologije. Nadalje, gosti predavači pružili su bliži uvid u dinamiku konflikata u različitim kulturama te su sudionici tako imali prilike čuti studije slučaja iz Estonije, Hrvatske, Izraela i Engleske. Trodnevna škola zaključena je studentskim prezentacijama te završnom diskusijom o potencijalu semiotike za istraživanje i analizu konflikata, kao i za uspostavljanje konkretnijeg dijaloga s različitim disciplinama.

Upravo je spomenuti dijalog sljedeći korak koji nas vodi u svojevrstan prikaz paradigme semiotike konflikta. Naime, kada govorimo o tradiciji kulturalne semiotike i teorija estonskog semiotičara i povjesničara kulture Jurija Lotmana konkretno, valja imati na umu da se razvoj spomenute tradicije odvijao za vrijeme Sovjetskog Saveza. Od 1960. godine pa sve do pestrojke moglo se svjedočiti evoluciji kulturalne semiotike i Lotmanova pristupa, pri čemu su se njegova djela često opisivala kao povezana sa strukturalizmom, kibernetikom, organicizmom i filozofijom, iako se on sam nije definirao kao strastveni pobornik nekog specifičnog teorijskog smjera. Proučavanje kulturalne dinamike uvijek je bilo više-manje prisutno u njegovim djelima, a maha je uzelo upravo tijekom 1980-ih, kada je postalo evidentno da se društvena i politička klima počinju mijenjati. U njegovim djelima tako se mogu jasno ocrtati veze između prostornih metafora u vidu centra i periferije na koje se oslanja u analizi kulture te pozicije iz koje sâm djeluje u Estoniji dok je još bila dio Sovjetskog Saveza kao normativnog centra.

U kontekstu djela Jurija Lotmana, konflikt je intrinzičan za proizvodnju novih značenja i perspektiva te njihovu dinamiku. Kao jedan od temeljnih mehanizama kulture, konflikt se promatra kao proces i konstantan element u kulturalnoj dinamici. Prevladavajuća percepcija konflikta nerijetko je negativna, no on je istovremeno iznimno bogat izvor značenja, perspektiva, i iskustava. Iz perspektive kulturalne semiotike, s naglaskom na teoriju Jurija Lotmana, konflikt možemo promatrati kao proces tijekom kojega je moguće dobiti istovremeni uvid u različite kulturalne slojeve i dinamiku značenja mnogih simbola i narativa. U ovome smislu konflikt možemo opisati kao svojevrsnu dinamičnu točku u kojoj se simultano preklapaju mnogobrojni procesi konstrukcije značenja u različitim kulturalnim slojevima (u umjetnosti, politici, modi, jeziku, društvenim pokretima itd.).

Naime, da bi došlo do novog značenja, nužna je tenzija; primjerice, ako u komunikaciji ne bi bilo tenzije i ako bismo se uvijek u potpunosti razumjeli, ne bismo imali o čemu razgovarati. Upravo zato nam je potreban stanovit manjak ekvivalencije kodova, pri čemu uvijek težimo određenom stupnju razrješenja u komunikaciji. Razumijevanje i nerazumijevanje u interakciji bez sumnje su neki od presudnih aspekata istraživanja konflikata između pojedinaca ili grupa kao i onih mnogo većih razmjera poput ratova. Kao što Lotman navodi u knjizi *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture* (1990), manjak ekvivalencije kodova moguće je primijetiti čak i u svakodnevnoj komunikaciji istim jezikom, pri čemu ne možemo tvrditi da se posve razumijemo budući da je naše razumijevanje sugovornika uvjetovano elementima poput sjećanja, navika, odgoja, jezičnih kompetencija, iskustava i sl.

Može se reći da je primjena koncepata Jurija Lotmana za analizu konflikata samorazumljiva, iako to na prvi pogled nije nužno tako. Dotaknemo li se njegovih ranijih radova u kojima je naglasak na tekstu kao centralnoj jedinici analize, postavlja se pitanje kako nam tekstovi mogu biti od koristi za analizu konflikata. Koncept kulturalne eksplozije pritom je nešto što može pomoći, a Lotman ga detaljnije razrađuje u knjizi *Culture and Explosion* (2009[1992]), prevedenoj i na hrvatski jezik zahvaljujući Sanji Veršić te objavljenoj 1998. godine. Model kulturalne eksplozije moguće je podijeliti na konkretne stadije: napetost između centra i periferije (koja prethodi konfliktu, odnosno eksploziji), eksploziju, trenutak nepredvidivosti, te stadij nakon eksplozije presudan za kreaciju novih značenja i njihovu dinamiku.

Neovisno o tome govorimo li o konfliktu manjeg (primjerice, između dviju osoba) ili većeg razmjera (revolucije, protesti, ratovi), riječ je o istoj dinamici – onoj između centra i periferije. Centar funkcionira kao normativno i rigidno organizirano središte određene kulture; samoopis centra (engl. *self-description*) njezin je idealni portret strukturiran jezikom dane kulture, koji nerijetko obnaša funkciju mehanizma isključivanja. U slučaju manjeg konflikta možemo se prisjetiti ranije spomenutog aspekta nerazumijevanja i činjenice da svatko od nas posjeduje normativni centar i idealnu predodžbu sebe (spomenuti samoopis) koju na ovaj ili onaj način teži prenijeti drugima.

Mehanizam uključenja i isključenja u ovoj je dinamici presudan; naime, elementi koji su percipirani kao nepripadajući novome centru. Primjere samoopisa u normativnom centru kulture možemo istaknuti kao dominantne književne i umjetničke pravce, zakone, regulacije, školske udžbenike, mitove, deklaracije i dr. Periferija, koja služi kao stanovito sklonište za tekstove i perspektive koje je samoopis centra potisnuo, od primarne je važnosti za održavanje napetosti s istim te za kreaciju novih značenja, budući da dolazi u konflikt s normama centra i teži svojevrsnoj integraciji u njega. Kada tenzija između centra i periferije eskalira kao posljedica diskrepancije između jezika i semiotičke realnosti te kolizije različitih perspektiva, dolazi do eksplozije koju Lotman opisuje kao trenutak nepredvidivosti. Pritom ne govori o skupu slučajnosti,

već o skupu jednako vjerojatnih mogućnosti od kojih se naposljetku ostvaruje samo jedna; gledajući iz sadašnjosti u budućnost, sve je potencijalno značajno, dok pogled iz sadašnjosti u prošlost donosi percepciju ostvarene mogućnosti kao regulirane i neizbježne. U posljednjem stadiju eksplozije, odnosno konflikta, dolazi do rehijerarhizacije kulturalnih kodova, tekstova, i vrijednosti, što rezultira novim samoopisom eksplozije kao takve, kao i kulture kao cjeline u odnosu na eksploziju. Potom slijedi naracija konflikta, pri čemu se eliminira nepredvidivost koja se zamjenjuje "sudbinom" i percepcijom ishoda eksplozije kao jedine moguće opcije (primjerice, "rat je mogao samo tako završiti").

Slijedom toga se svi elementi i tekstovi percipirani kao "nevažni" potiskuju iz centra na periferiju te time dolazi do nove tenzije koja služi kao mehanizam kulturalne dinamike. Posljednji stadij konflikta tako možemo na osobnoj razini promatrati kada pokušavamo uklopiti njegov ishod u vlastiti normativni centar i idealan samoopis. Kada pak govorimo o većoj eksploziji, odnosno konfliktu, među eksplicitnijim primjerima upravo su ratovi. Možemo se, tako, sjetiti dominantnih narativa o Domovinskom ratu, kao što je, primjerice, njegova deklaracija, ili pak statusa nacionalnog jezika 1990-ih godina i njegove standardizacije kao jasnih primjera isključivanja elemenata percipiranih kao nepripadajućih novome centru.

Pristup konfliktu temeljem modela kulturalne eksplozije uzima u obzir važnost mnogobrojnih perspektiva, narativa, i percepcija, te element različitosti važan za kreaciju novih značenja. Premda konflikt ne bi trebao biti smatran kao intrinzično negativan, njegov posljednji stadij ima značajnu ulogu u tome hoće li biti rezultat napretka i rasta (bilo kolektivnog bilo individualnog) ili pak stagnacije. Konflikt je u svakom slučaju neizostavan mehanizam kulturalne dinamike koji nas podsjeća na važnost pitanja Što ako...? i vrijednosti promišljanja alternativnih scenarija prošlosti da bismo bolje shvatili sadašnjost te razvijali vizije budućnosti.

Katarina Damčević

Srpska narodna kultura između Istoka i Zapada, ur. Ljubinko Radenković,
Posebna izdanja 127, Balkanološki
institut, Srpska akademija nauka i
umetnosti, Beograd 2014., 188 str.

Zbornik *Srpska narodna kultura između Istoka i Zapada* objavio je Balkanološki institut 2014. godine, a uredio ga je srpski etnolog i folklorist Ljubinko Radenković. Ovaj je zbornik konačni rezultat projekta "Narodna kultura Srba između Istoka i Zapada" koji je Balkanološki institut provodio u razdoblju između 2011. i 2014. godine.

U zborniku je objavljeno sedam opsežnih znanstvenih radova koji bave različitim etnološkim i folklorističkim problemima iz srpske narodne kulture: mitologijom i magijskom praksom,

stereotipima, svakodnevnim životom i ljudskim djelatnostima, narodnom penologijom i umjetnošću.

U radu Ljubinka Radenkovića "Južnoslavenska narodna demonologija između Istoka i Zapada" obrađuju se mitski likovi i pojmovi iz niže, pučke demonologije, narodnih vjerovanja u zla bića koja čine zlo ljudima, poput bjesova, vragova, vila, zmajeva, vještica, vukodlaka, vampira, lamija i drugih mitskih bića ili malevolentnih magijskih praktičara. Obrađuju se međusobni utjecaji vjerovanja u različitim južnoslavenskih naroda, ali i utjecaji grčkih, osmanlijskih, njemačkih i drugih kultura s kojima su južnoslavenske bili u doticaju.

Rad Miloša Lukovića "Stočarska privreda kao činilac oblikovanja narodne kulture Srba" analizira čimbenike narodnog stočarstva u Srbiji od srednjega vijeka nadalje, koje je zbog stalno prisutnih elemenata godišnje seobe utjecalo na razvoj pučke kulture. Stočarstvo je, prema autoru, autohtono na balkanskom području i autor ga promatra iz vizure više znanstvenih disciplina i škola.

U radu Dejana Ajdačića "O konceptu časti kao visoke vrline u slovenskim jezicima" obrađuje se koncept časti u četiri slavenska jezika – ruskom, ukrajinskom, poljskom i srpskom – i kroz vizuru etnolingvistike promatraju se sličnosti, razlike i posebnosti konceptualizacije časti u njima.

Rad Ljudmile Popović "Stereotipi stranca u ukrajinskom, ruskom i srpskom folkloru" na primjerima iz ruskog, ukrajinskog i srpskog folkloru pokazuje kako se oblikuju stereotipi stranca u lingvističkom opisivanju svijeta spomenutih naroda. Pokazuje se bipolarna organizacija stereotipa, a daje se i odgovor na pitanje koji su etnonimi najčešći u pučkoj književnosti ova tri naroda. Analiziraju se atributi vezani uz etnonime, kako se oni mijenjaju i kako ovise o odnosima "prvoga" naspram "drugoga", te uzajamna percepcija istraživanih naroda.

U radu Žarka Trebješanina "Stereotip deteta u srpskom jeziku" donose se rezultati istraživanja o dominantnoj slici djeteta u mlađih pripadnika suvremene srpske kulture. Naime, napravljena je studija slučaja na studentima Sveučilišta u Beogradu, putem ankete, koja raspravlja pitanja dobrog ili lošeg djeteta, razlike između djece i odraslih i sl. Osim rezultata spomenute ankete, u članku se sumiraju i zaključci koji proizlaze iz odgovora ispitanika.

Članak Bojana Jovanovića "Posmrtna kazna u tradiciji Srba" vrlo je zanimljiv rad koji propituje vjerovanje da ljudski život ne završava smrću. Analizira u srpskoj kulturi slučajeve posmrtnih nagrade ili kazne, ovisno o zaslugama pokojnika, primjerice odbijanja pokopa i posmrtnih obreda, ekshumacije i javnog poniženja tjelesnih ostataka. Poglavitito se promatraju takve prakse u slučajevima zatvora, i to u kontekstu posmrtnog kažnjavanja zatvorenika.

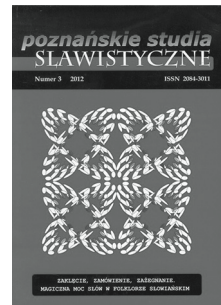
Posljednji rad u ovome zborniku, onaj Gordane Blagojević pod naslovom "Vizantijsko pojanje i rodni identitet u Srbiji i Grčkoj: ženski glas između božanske ikonometrije i ljudske ekonomije", komparativna je studija koja se bavi korelacijom bizantske crkvene glazbe, pitanja rodno identiteta i materijalnih interesa na primjeru suvremene Srbije i Grčke. Rad uspoređuje ženske crkvene zborove s muškim zborovima, ženskim svjetovnim zborovima te ih promatra u odnosu prema široj zajednici i crkvenim autoritetima.

U prilogu nakon radova navedene su i bibliografije svih znanstvenih i stručnih radova ovih sedam suradnika na projektu "Narodna kultura Srba između Istoka i Zapada".

Radovi u ovome zborniku kvalitetan su doprinos etnografiji, etnolingvistici i drugim kulturnim istraživanjima vezanima uz različite kulturne čimbenike u južnoslavenskoj i srpskoj kulturi.

Deniver Vukelić

**Zaklęcie, zamówienie, zażegnanie.
Magiczna moc słów w folklorze
słowiańskim, Poznańskie Studia
Sławistyczne, Uniwersytet im. Adama
Mickiewicza w Poznaniu, Poznań nr
3/2012, 316 str.**

Zbornik *Zaklęcie, zamówienie, zażegnanie: magiczna moc słów w folklorze słowiańskim*, odnosno kako bi glasilo njegovo ime na hrvatskom jeziku, *Čini, zaklinjanja i protučini: magijska moć riječi u slavenskom folkloru*, objavljen je 2012. godine u nakladi Slavističkog studija u Poznaniu Sveučilišta Adama Mickiewicza u Poznaniu u Poljskoj. Glavna urednica zbornika je Krystyna Pieniążek-Marković.

Zbornik je podijeljen na tri velika dijela. Prvi i glavni dio dijeli ujedno i naslov sa samim zbornikom i njegovom temom. Drugi dio je naslovljen "Poza tematem: rozprawy i szkice" (Izvan teme: rasprave i skice). Treći dio, "Lektury" (Prikazi), kako mu i ime kaže, sadržava prikaze. Svi članci u ovome zborniku objavljeni su na izvornim jezicima na kojima su i napisani – poljskom, ruskom, ukrajinskom, hrvatskom, srpskom, makedonskom i engleskom.

U prvome je dijelu okupljeno ukupno četrnaest radova uz dodatak uvodnog uredničkog teksta. To su sljedeći radovi: "Modelativni potencijal kletve u usmenoj epici" Mirjane I. Detelić i Lidije D. Deliç, "Vuk u folkloru Hrvata" Marka Dragića, "Wokół pierwszej polskiej systematyki zamówień: o zapomnianej propozycji Józefa Obrębskiego" (Prva poljska sistematika bajanja protiv bolesti: o zaboravljenom prijedlogu Józefa Obrębskiego) Anne Engelking, "Instruments of the Old Faith: Magical Words in Three Medieval South Slavic Healing Rites for Snake-bite" (Instrumenti stare vjere: magične riječi u tri srednjovjekovna južnoslavenska rituala za iscjeljivanje od zmijskoga ugriza) Andrewa Jamesa Kiera, "Един стар български обред и магическата сила на думите" (Drevni bugarski ritual i magijska moć riječi) Marije Kitanove, "Магията на словото и мълчанието в обряда – формули и функции" (Magija riječi i tišine u ritualu – formule i funkcije) Irine Kolarske, "Пасічницькі замовлення у світоглядній традиції українців: магична влада слова" (Pčelarska bajanja u ukrajinskoj svjetonazorskoj praksi: magijska moć riječi) Julije Movne, "Клетвата во македонската традиционална култура" (Kletva u makedonskoj tradicijskoj kulturi) Vesne Petreske, "О личним именима митолошких бића у неким словенским клетвама и фразеологији" (O osobnim imenima mitoloških bića u nekim slavenskim kletvama i frazeologiji) Ljubinka Radenkovića, "Czary nad kotyską. Magia słowa w kotysance ludowej i lirycznym wierszu kotysankowym" (Čini i kolijevka, magija riječi u pučkim i lirskim uspavankama) Beate Stefaniak-Maślanke, "Magična moć opscenih reči u ženskoj reveni" Lade Stevanović, "Svadbene kôd u basmama" Ane Vukmanović, "Magiczne funkcje słowa w przekazach ustnych z Lubelszczyzny: aspekt pozytywny" (Magične funkcije riječi u usmenoj povijesti iz regije Lubelszczyzny: pozitivni aspekt) Magdalene Wójtowicz i "Magia słowa i magia milczenia w polskiej bajce ludowej" (Magija riječi i magija tišine u poljskim pučkim predajama) Violette Wróblewska.

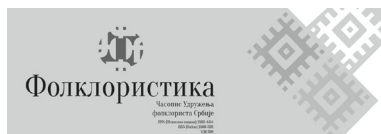
U drugome dijelu nekolicina je radova i to: "Nad 'Peklom med vodami' do 'Mohokosa', 'Želzne gore' i 'Per(n)jaka'" Lidije Bajuk, "Мифологические персонажи культурного пространства в северно-русском и норвежском фольклоре (типологические аспекты)" (Mitološki

likovi kulturnoga prostora u sjevernoruskom i norveškom folkloru: tipološki aspekti) Natalije Dranikove, “Категорія нижчої міфології в системі світоглядних уявлень карпатсь-ких українців” (Kategorija niže mitologije u sustavu karpatsko-ukrajinskog svjetonazora) Danute Naugoljnik i “Priče iz folklorne tradicije poluotoka Pelješca” Marijane Tomelić Ćurlin i Dijane Ćurković.

U trećemu i posljednjem dijelu mogu se naći tri prikaza: “Književna istorija, nr 145, Institut za književnost i umetnost, Beograd 2011, ss. 962” Paweła Dziadula, “Poljska književna avangarda 1917–1939. Programi i manifesti”, wybór, tłumaczenie, wstęp i komentarze B. Rajčić, Službeni glasnik, Beograd 2011, ss. 510” Pauline Kudzin i “Bałkański folklor jako kod interkulturowy”, t. I, red. J. Rękas, Wydawnictwo Naukowe UAM, Seria Laographica Slavica et Balcanensia nr 2, Poznań 2011, ss. 595” Krzysztofa Wrocławskoga.

Ovaj zbornik, bez obzira na to što je objavljen 2012. godine, svakako svojim važnim slavi-
stičkim, etnološkim i folklorističkim, ali i jezikoslovnim temama vrsnih znanstvenika sa šireg
slavenskog područja, ili pak onih iz anglosaksonske znanosti koji se bave ovim područjem,
doprinosi razumijevanju brojnih magijskih vernakularnih, prvenstvo oralnih praksi u povijesti,
pučkoj kulturi i književnosti.

Deniver Vukelić

**Folkloristika. Časopis Udruženja
folklorista Srbije 3/1, Udruženje
folklorista Srbije, Beograd 2018.,
236. str.**

Časopis Udruženja folklorista Srbije *Folkloristika* okuplja stručnjake, profesionalce i diplomirane studente, a, kako se navodi na službenoj internetskoj stranici časopisa (<http://folkloristika.org/>), “objavljuje radove o svim oblicima folkloru i nematerijalne baštine u Srbiji i u svetu i ohrabruje različite teorijske, kritičke i komparativne pristupe”. Radovi su u pravilu neobjavljeni izvorni znanstveni radovi, izvorna kazivanja i analize terenske građe, prikazi, osvrti i bibliografije, a mogu sadržavati i audio, video i fotografsku dokumentaciju. Izlazi dvaput godišnje, i to polugodišnjim ritmom, u tiskanom i u elektronskom obliku. *Folkloristika* zaprima rukopise na srpskom i na engleskom jeziku, ali rukopis može biti i na nekom drugom slavenskom ili svjetskom jeziku, sa sažetkom na engleskom ako je rad na srpskom, odnosno sa sažetkom na srpskom ako je rad na nekom drugom jeziku. Internetska stranica organizirana je na srpskom jeziku, na ćirilici i latinici, i na engleskom jeziku. Sam časopis tiskan je ćirilničnim pismom kad je riječ o tekstovima na srpskom, ruskom, makedonskom ili drugom slavenskom jeziku koji se koristi ćirilicom, a na latinici kad je riječ o tekstovima na engleskom jeziku.

Časopis objavljuje i specijalne tematske brojeve o određenim temama koje uređuje gostujući urednik. Teme su vezane uz usmeni folklor, vjerovanja, pučke običaje i tradicionalnu medicinu, magijske prakse, umjetnost, zanat, glazbu i ostale oblike pučkoga života i kulture. Urednice časopisa su Sonja Petrović s Filološkog fakulteta Sveučilišta u Beogradu i Smiljana Đorđević

Belić iz beogradskog Instituta za književnost i umjetnost, članovi redakcije su iz najvažnijih kulturnih institucija Republike Srbije, a međunarodni urednički savjet obuhvaća znanstvenike iz osam zemalja Europe i svijeta. Na stranicama časopisa o svojim ciljevima uredništvo kaže da ohrabruje različite teorije i kritičke i komparativne pristupe proučavanju povijesti i metodologije folkloru, ali i drugih sličnih područja, poput lingvističke i socijalne antropologije, društvene povijesti, etnomuzikologije i dr., a sve kako bi se što bolje ispitalo tradicionalne i suvremene folklorne prakse i procese. Svaki je broj organiziran u nekoliko cjelina – temati, studije i ogledi, istraživanja i građa, prikazi i bilješke, kronike i nekrolozi.

Prvi broj iz 2018. godine također je organiziran na spomenuti način. Prva cjelina, odnosno temat toga broja nosi naslov “Vodeni bikovi i vodene krave u usmenim tradicijama sveta 2”, a nastavak je istoimenog temata iz prethodnoga broja. Temat je uredila vanjska urednica Djordjina Trubarac Matić, koja je ujedno i autorica uvodnoga teksta. Autori u ovome dijelu su José Manuel de Prada-Samper (“‘I Have Already Seen in the Clouds’ The Nature of the Water-creature among the !xam Bushmen and their Modern Descendants”), Iulija Viktorovna Liakhova (“Motiv ‘byk vyhodit iz ozera’ v mongol’skom fol’klore”), Mihail Garder (“Redkaja udača i smertel’naja opasnost’: korovy pojavljajutsja iz vody”) i Nina Aksić (“Varijante predanja o vodenim bikovima u jugozapadnoj Srbiji i graničnim oblastima”).

U drugoj cjelini, “Studije i ogledi”, radovi su Jovane Dišić “Verovanje u sudbinu u zapisima iz Crljenca” i Jovane Todorović “Kako pesnici razumeju žrtveni obred: ‘Nepočin-polje’ Vaska Pope kroz prizmu ‘Poetike žrtvenog obreda’ Miodraga Pavlovića”.

Treća cjelina, “Istraživanja i građa”, sastoji se od tri rada – Mirjane Zakić “Oj, kad će prođem Šar-planinu”: pesmom kroz Siriničku župu”, Zoje Karanović “Ne čudi se pijanom, ružnom i nemoj ukrasti: verovanja u vezi sa trudnoćom, rođenjem i bolestima malog deteta” i Danijele Popović Nikolić “Terenska istraživanja usmenog stvaralaštva u Zaplanju”.

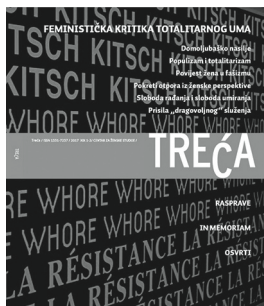
U cjelini “Prikazi i beleške” mogu se pročitati tekstovi Bojane Bogdanović “Mali leksikoni srpske kulture”, Smiljane Đorđević Belić “Bilje u tradicionalnim kulturama Slovena”, Mladena Markovića “Morfolgija srpskih narodnih pesama” i Jelene Jovanović i Maje Radivojević “Nakičaj se, Lazare”.

U cjelini “Hronika” donose se izvještaji Marije Miljković i Dejana Ilića “Peti međunarodni naučni skup Udruženja folklorista Srbije”, Miline Ivanović Barišić “Retrospektive i perspektive etnologije i antropologije” o radu SANU u 2017. godini, te Barbare Ivančić Kutin i Stanke Drnovšek “Akademik prof. dr. Marija Stanonik, slovenački književni folklorista, slovenista, etnolog” o radu i istraživanjima spomenute slovenske istaknute znanstvenice.

Posljednja cjelina, “In memoriam”, donosi nekrolog Danke Lajić Mihajlović “Sećanje na prof. dr. Dragoslava Devića”, koji je umro 2017. godine.

Časopis *Folkloristika* kvalitetan je folkloristički znanstveni časopis, važan za srpsku folkloristiku i srodna područja, koji istražuje usmenu književnost, pučke tradicije i vjerovanja, magijske prakse i sl., ali i prati aktualna zbivanja iz struke na području Srbije i šire regije. Hrvatskim znanstvenicima svakako može biti koristan izvor novih folklorističkih radova, većinom iz Srbije, ali i iz drugih slavenskih zemalja.

Deniver Vukelić

Treća 19/1-2, Feministička kritika totalitarnog uma, Centar za ženske studije, Zagreb 2017., 160 str.

U eri rastućeg straha od globalne fašizacije društva bitno je feminizmom odgovoriti na fašističku tendenciju zauzimanja javnog prostora u nastojanju zadobivanja što većeg biračkog tijela koje će kao marioneta vještog lutkara plesati spletkarsko kolo desno orijentiranih ideologa čija je svrha porobljavanje svih stečenih sloboda u korist što povoljnijih monetarnih transakcija i ekonomske dobiti. Tako glavna urednica, Nataša Govedić, komentirajući neofašističke političke prodore, u uredičkom uvodu simbolično definira *Treću* kao mjesto kritičkog propitivanja i svojevrstni dom koji, za razliku od parohijalnih fašističkih svjetonazora o domu kao isključivoj domeni žena, u uvodu konstruira kao oganj za suborkinje i suborce, gdje se u suradnji i izgradnji dolazi do osviještenih politika društvene ravnopravnosti. Stoga ne čudi što upravo časopis *Treća* Centra za ženske studije ide u korak s recentnim feminističkim kritikama popularizacije fašizma i kao svoj temat postavlja feminističku kritiku totalitarnog uma, što ujedno čini i podnaslov ovog dvobroja.

Znatan feministički doprinos u razmatranju današnjeg totalitarizma daje sociologinja i znanstvenica sa Sveučilišta u Zadru i iz Centra za ženske studije Biljana Kašić, koja u svojem članku pokušava ući u trag suvremenim fašističkim tendencijama viđenja roda kao kategoričnog sveprisutnog neprijatelja, tražeći krivicu u takvom nevoljkom gledanju na rod u današnjoj socijalnoj anksioznosti i potražnji za homogenim nacionalnim identitetom, neoliberalnim ekonomskim politikama, rastućem mačizmu i populizmu ili manipulativnim ideološkim igrama u pridobivanju glasačke većine. Martina Bitunjac iz Centra za europsko-židovske studije "Moses Mendelssohn" u Potsdamu, čiji tekst s njemačkog prevodi Manuela Zlatar, svoj pogled na totalitarizam daje kroz historiografsku studiju o ženskom udjelu u regresivnim ljudsko-pravaškim politikama za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Autorica tako u fokus svog istraživanja stavlja ustašice koje su, unatoč svojoj poziciji žena u radikalno desnom društvu, suučestvovala u nacističkim zločinima, o čemu se rijetko govori u znanstvenom i javnom diskursu u kontekstu krivnje za Holokaust. Feministkinja i članica redakcije *Novog Plamena*, Ana Rajković, za *Treću* iz rodnog kuta promatra francuski *La Résistance* i važnost žena za taj pokret čije su zasluge zubom vremena izbrisane, pri čemu žensku ulogu u otporu vichyjevskom režimu predstavlja iz njihove pasivne, ali svakako subverzivne, *miroljubive nesuradnje*. Naime, heterogenost ženskog otpora realizirala se u rasponu od pomoći u prenošenju ilegalnih materijala i špijuniranju okupatorskih vojski, seksualnih vrsta kolaboracije, likvidacija okupatorskih činovnika pa do priključenja francuskoj supkulturi *zazou*, koja se isticala otporom kroz slušanje zabranjene glazbe i nošenje nedozvoljenih odjevnih komada i stilova frizura koji su se smatrali dekadentnima. Pitanju opunomoćenja ženske reprodukcije i slobodne (auto)destrukcije u rukama žena pod totalitarizmom bavi se dramaturginja i aktivistkinja Dorotea Šušak na primjeru drame *Posljednja karika* Lade Kaštelan koja prati spomenuta pitanja kroz govore četiriju protagonistkinja. Promatrajući utjecaje različitih ideoloških spektara iz kojih sežu individualni vapaji akterki za autonomnošću, autorica razotkriva totalitarni okvir cikličnosti problema izvedbe reprodukcije i majčinstva u

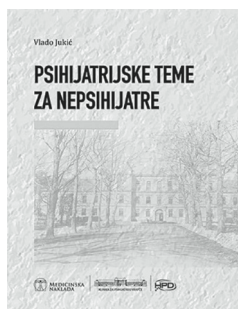
patrijarhalnom društvu. Komparatistkinja i dramaturginja Mateja Posedi u suradnji s Natašom Govedić za *Treću* je realizirala znanstveni rad čija je feminističko-teorijska okosnica *dragovoljno služenje*, kojim definira patrijarhalno iznuđivanje afektivnog kapitala i požrtvovnosti od žena, čija se emocionalnost smatra resursom koji je uvijek na dohvata ruke opresoru. Fenomen i problematiku *dragovoljnog služenja* autorice predstavljaju kroz komparativnu poredbu drame *Sluškinja* Jeana Geneta i prozne zbirke *Korice od kamfora* Renate Jambrešić Kirin, u kojima interferiraju teme emocionalnog proletarijata, servilnosti i hegemonijsko-samožrtvovalačke totalitarne politike. Tekstualnom diptih-formom prezentiraju se pod zajedničkim nazivnikom "Žena u mreži: imperativ i/ili sloboda rađanja u suvremenom i folklornom kontekstu" radovi teoretičarke izvedbenih umjetnosti i kulturne animalistkinje Suzane Marjanić iz Instituta za etnologiju i folkloristiku te teoretičarke književnosti iz Instituta za književnost i umjetnost Lidije D. Delić koji se bave književnim i vizualno-umjetničkim pristupima u rasvjetljavanju totalitarizama u području ženskih reproduktivnih prava. Tako se Suzana Marjanić osvrće na subverzivnost triptih-izložbe Milijane Babić *Zdravo Marijo, milosti puna* i njezinu nepobitnost u adresiranju zatamljivanja ženskih reproduktivnih prava, dok se kroz srpsku folklornu ostavštinu Lidija D. Delić referira na povijesno prisutne rodno ograničavajuće paradigme u konstrukciji ženskog rodnog identiteta kao ekskluzivne začetnice potomstva.

U rubrici "Rasprave" ovaj broj *Treće* može se pohvaliti sjajnim priljevom tekstova polemičkog karaktera kao što je "Pseudoaktivizam totalitarne klerodemagogije" Jane Ažić iz riječkog Centra za ženske studije, u kojemu autorica propituje ishodišta regresivno-aktivističkih klerikalnih udruga i političkih stranaka u Hrvatskoj, raskrinkavajući drugo, janusovsko, lice desno radikalnih ideologa i njihovih taktika ideologiziranja puka, različito od onoga koje takve skupine žele predstaviti javnosti. Temom ideologije bavi se i polaznica obrazovnog programa zagrebačkog Centra za ženske studije Ivana Pešut u svom radu "Ideologije majčinstva", u kojemu kroz prikaz totalitarnih politika u nadzoru ženske reprodukcije kroz populacijske politike, neoliberalnih re-tradicionalizirajućih ekonomskih prevrata, pozivanja na biološki sat i *majčinske instinkte* tumači nezahvalan status majki, koje se nalaze u vrtlogu takvog društvenog pritiska. U ovom broju *Treće* zazivaju se u sjećanje i pionirke današnjeg feminističkog nasljeđa, pa tako rubrika "In memoriam" kroz tekst Marije Geiger Zeman odaje počast feminističkoj filozofkinji, osnivačici Društva za žene u filozofiji i pokretačici časopisa *Hypatia* Sandri Lee Bartky i njezinoj foucaultovskoj analizi discipliniranog ženskog tijela, dok Sonja Miličević Vukelić osvjetljava životni rad egiptologinje i stručnjakinje za vještici kult Margaret Alice Murray. *Treća* je nezamisliva bez svojih "Prikaza", pa tako u ovom broju donosi prikaz knjige "(Raz)otkrivanje predrasuda i stereotipa u hrvatskom pravnom sistemu", u kojemu autorica Željka Sartori prenosi zaključke o rodno diskriminatornoj regulativi u Hrvatskoj iz knjige Ivane Radačić *Seksualno nasilje: mitovi, stereotipi i pravni sustav*. Maja Profaca pak s prikazom "Feministički pristup autobiografiji" ilustrira teorijske raščlambе i analize ženskih autobiografskih zapisa iz knjige Adrijane Vidić *Ruska ženska autobiografija: osobno i javno*, a Dubravka Zima pod naslovom "Motivacija omladinskih radnih akcija: od 'računajte na nas' iz pedeset i neke do 'ne računaj na mene' u osamdesetima" oslikava sociološko-kulturalni fenomen omladinskih radnih akcija u Jugoslaviji, koji u svojoj knjigu *Svaki dan pobjeda: kultura omladinskih radnih akcija* sabire Reana Senjković. Pišući o temi srama, pomirenja i oprosta iz feminističke perspektive na temelju kolektivnih sjećanja na Drugi svjetski rat, Martina Munivrana u tekstu "Oko termina 'produktivnog srama': sram i djelovanje, pomirenje i oprost" sjajno dočarava zaključke zbornika radova *On Productive Shame, Reconciliation, and Agency* pod uredništvom Suzane Milevske, a Anita Dremel u prikazu naslovljenom "Rod i nacionalizam kroz kulturno zamišljanje (ne)majke" donosi pregled istraživanja kulturalnih socijalističkih i kapitalističkih reprezentacija majčinstva autorice Ksenije Vidmar Horvat iz njezine knjige *Imaginarna majka: rod i nacionalizam u kulturi 20. stoljeća*. Kao posljednji, nalazi se i moj prikaz "Icōnes novae matres: suvremenom umjetničkom

kontrarevolucijom protiv bdijenja nad maternicama”, u kojemu rezimiram umjetnički kustoski projekt Suzane Marjanić i Anite Zlomislčić pod nazivom Žena – trudnica – majka: zelene sfere i nekropolitike koji je rezultirao prezentacijom umjetničkih radova u Galeriji Vladimir Bužančić u listopadu 2017. godine.

Naposljedku, treba istaknuti da *Treća* i u ovom broju pokazuje svoju iznimnu nacionalnu, ali i internacionalnu relevantnost za oblikovanje kritičkog feminističkog krajolika, ne prežuci obojiti društvene probleme onim stvarnim, ideološkim predznakom, što je u današnjem društvu obilježeno rastućim totalitarizmom smion prikaz otpora takvom binarizirajućem sistemu u kojem je svaka različitost poziv na sankcioniranje ili čistku kritičkih neistomišljenika. Uredništvo *Treće*, u suradnji sa svojim autoricama i autorima, u društvu zasigurno ne ide samo jedan, već dva koraka naprijed u osvjetljavanju sjenki koje je patrijarhat bacio na neutaživu vatru angažirane feminističke borbe za ravnopravnošću.

Leopold Rupnik

Vlado Jukić, Psihijatrijske teme za nepsihijatre (i psihijatre), Medicinska naklada, Zagreb 2018., 488 str.

Knjiga *Psihijatrijske teme za nepsihijatre (i psihijatre)*, objavljena 2018. godine, nastala je kao rezultat dvadesetpetogodišnjeg znanstvenog rada psihijatra Vlade Jukića, redovitog profesora na Medicinskom fakultetu te dugogodišnjeg ravnatelja Klinike za psihijatriju Vrapče. Naime, iz svog bogatog opusa stručnih i znanstvenih radova autor je izabrao njih šezdeset i tri u kojima je razmatrao teme koje imaju ne samo psihijatrijsku konotaciju nego i onu društvenu. Namjera mu je bila izdvojiti tekstove čiji bi sadržaji bili svrsishodni psihijatrima i stručnjacima iz bliskih struka. No upustio se u konceptualizaciju ove knjige također motiviran idejom da psihijatrijske teme približi čitateljstvu izvan uskog kruga psihijatrijskih eksperata. Za ovu prigodu odabrao je niz radova koji datiraju od početka 1991. godine, odnosno od početka rata u Hrvatskoj, pa do 2017. godine.

Knjiga je podijeljena u osam dijelova koji nisu podjednaki s obzirom na udio tekstova. Prvi dio, “Povijesnopsihijatrijske teme”, objedinjuje njih šest u kojima Jukić elaborira teme iz povijesti psihijatrije. U prvom tekstu donosi pregled razvojnog puta psihijatrije, krenuvši od starog preko srednjeg pa do novog vijeka, da bi potom uzeo u razmatranje proces njezina “oznanstvenjivanja”, od prve polovice 19. stoljeća zaključno sa sredinom 20. stoljeća. Rad autor završava osvrćući se u kraćim crtama na povijest hrvatske psihijatrije. Korak u tom smjeru mogao bi se protumačiti kao svojevrsan uvod pred čitanje narednog teksta u kojem nastoji

sistematizirati dostupne mu podatke o povijesti institucionalne skrbi o osobama s duševnim smetnjama u Hrvatskoj. Govoreći o povijesti hrvatske psihijatrije u tekstu koji slijedi autor se dotiče njezine novije povijesti koju sagledava kroz prizmu djelovanja Hrvatskog psihijatrijskog društva od njegova osnutka 1992. do 2011. godine. Povijesni pregled obrazovanja psihijatara autor nudi u okviru kratkog osvrtu na devedesetogodišnji rad Katedre za (neuro)psihijatriju Medicinskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, iznoseći osnovne informacije vezane uz njezino formiranje ak. god. 1921./1922. kao i pojedinosti o djelatnosti iste tijekom devet desetljeća do današnjih dana. Za razliku od prethodnog, četvrtog, teksta u kojemu autor kronološkim slijedom navodi faze razvoja spomenute katedre, ne produbljujući ih vlastitim impresijama, u petom poglavlju autorov je pristup djelom subjektiviziran. Dakle, prilikom sagledavanja četrdeset godina djelovanja časopisa *Socijalna psihijatrija* Jukić je posegnuo u vlastita sjećanja na prve pokušaje objavljivanja svojih radova u njemu, ali i progovorio o vlastitom doživljaju bivanja članom uredničkog odbora tog časopisa. Drugi dio teksta posvetio je tematiziranju rada uredništva *Socijalne psihijatrije* i njegovoj nakladničkoj djelatnosti, pri čemu naposljetku konstatira, temeljem vlastitog prebrojavanja, da je tijekom četiri desetljeća taj časopis objavio tisuću sto i šezdeset pet članaka. U šestom, ujedno i posljednjem tekstu u prvoj cjelini, autor je zaokupljen, kao što i naslov govori, organizacijom psihijatrijske službe u Hrvatskoj i njezinim posljedicama na odnos prema osobama s duševnim smetnjama. U završnoj raspravi, nakon pregleda povijesnog razvoja i aktualne problematike organizacije liječenja u psihijatrijskim bolnicama u Hrvatskoj, zaključuje da trenutno stanje u tom pogledu nije adekvatno jer nije sukladno suvremenim tendencijama struke. Na kraju rasprave predlaže konkretna rješenja za koja smatra da bi unaprijedila stanje u organizaciji ovdašnje (izvan)bolničke psihijatrijske skrbi.

U drugom dijelu knjige pod nazivom "Bolnica 'Vrapče' kao tema o kojoj se razmišlja i izvan psihijatrije" u okviru četiri teksta autor sagledava povijest imenovanja i djelatnosti te bolnice i raspravlja o promjenama vezanim uz njezino osuvremenjivanje u odnosu na širi društveni i kulturni kontekst. Naime, već u prvom tekstu potanko iznosi detalje o razvojnom putu "Vrapča", počevši s godinom otvaranja bolnice, 1879., odnosno od početka rada Kraljevskog zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu, pa sve do sadašnjeg vremena u kojem bolnica funkcionira kao psihijatrijska klinika. Na kraju ovog teksta autor promišlja budućnost "Vrapča" u okviru koje bolnicu po mnogočemu vidi kao "stožernu" psihijatrijsku ustanovu u Hrvatskoj. Doduše, unatoč važnosti koju autor pridaje vremenu koje tek dolazi za tu ustanovu, u fokusu drugog dijela knjige su ipak povijesna razmatranja bolnice unutar više od sto trideset pet godina njezina postojanja.

Treći dio knjige, naslovljen "Forenzičko-pravni aspekt psihijatrije", istovremeno najposebniji s obzirom na to da objedinjuje četrnaest članaka, Jukić je rezervirao za tekstove koji problematiziraju teme iz područja forenzičke psihijatrije i psihijatrijskog prava. U tom smislu elaborira ključne značajke sudskopsihijatrijskih vještačenja – s jedne strane sagledava vještačenja psihijatrijskih pacijenata u kaznenom postupku, dok s druge razmatra postupke vještačenja potonjih u građanskopravnim sporovima. Autor na koncu teksta iznosi pomnu analizu pacijenata hospitaliziranih u "Vrapču" temeljenu na istraživanju njihove strukture u siječnju 1998. godine. Cilj toga istraživanja bio je definirati broj prisilno smještenih pacijenata u "Vrapču" tijekom spomenutog mjeseca te potom prikupljene podatke usporediti s ishodima nekolicine sličnih istraživanja provedenih u psihijatrijskim bolnicama u Hrvatskoj u prvoj polovici 20. stoljeća. U fokusu narednih trinaest tekstova ovog dijela knjige Jukić studiozno pristupa rasvjetljavanju različitih vrsta psihijatrijskih vještačenja kontekstualizirajući ih s obzirom na etički kodeks o postupanju prema osobama s duševnim smetnjama reguliran Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. S tim u vezi posebice se osvrće na obveze i odgovornosti psihijatara u gore spomenutim pravnim procesima. Neizostavno je istaknuti da autorova kritička promi-

šljanja zakonskih odredbi te njihove provedbe, a što je naznačeno u uvodnim napomenama trećeg teksta, imaju polazište u dva desetljeća njegova osobnog iskustva u psihijatrijskoj praksi te postulatima medicinske deontologije i etike. Ovaj dio knjige uključuje brojne paragrafe u kojima Jukić minuciozno razrađuje različite aspekte psihijatrijskih vještačenja, no zbog svoje nedovoljne upućenosti u područje forenzičke psihijatrije i psihijatrijskog prava odlučila sam samo natuknuti problemske cjeline koje je autor tematizirao. Potreba da iznesem prethodno objašnjenje proizlazi iz svijesti o nerazmjeru između obima sadržaja pregleda prvog dijela knjige, koji je veći u odnosu na pregled trećeg, a taj prvi uključuje za dvije trećine manje tekstova od ovog u kojemu se autor bavi forenzičko-pravnim pitanjima u psihijatriji. Razlog tome je to što povijest psihijatrije podrazumijeva vlastiti istraživački interes pa mi je samim time tekstove iz prvoga dijela bilo razumljivije iščitavati kao i osvrnuti se na njih. Unatoč tome što na neki način zakidam čitatelje ovog pregleda za detaljniji prikaz trećeg, po svemu sudeći jednog od značajnijih dijelova knjige, nadam se da sam ipak donekle uspjela približiti njegov sadržaj.

U sklopu četvrtog dijela knjige, kao što govori i njegov naslov "Etičko-psihijatrijske teme", autor podrobno raspravlja etičke probleme u psihijatrijskoj praksi, ali i progovara o nekim neetičkim ponašanjima prema osobama s duševnim smetnjama u samoj struci te u širem društvenom okruženju. Prvi tekst započinje kritičkim osvrtom na utjecaj određenih psihijatrijskih-psihoterapijskih teorija na propuste i neispravne postupke vezane uz liječenje psihijatrijskih pacijenata. Govoreći o problemima psihijatrijskog sagledavanja psihičkih smetnji i terapijskim pristupima njihovu liječenju, Jukić upozorava na nedovoljno poznavanje uzroka podrijetla istih. Iz ove, kao i iz daljnjih rasprava o prethodno navedenoj problematici, može se zaključiti da je, prema autorovu mišljenju, pojava simptoma psihičkih smetnji uvjetovana biološkim, društvenim i duhovnim čimbenicima. Pišući u drugom tekstu o kvaliteti života osoba s duševnim smetnjama, upućuje na to da bi kod njihova promišljanja valjalo uzeti u obzir povezanost simptoma bolesti, zatim socijalnog, radnog i obiteljskog okruženja s (ne)mogućnošću njihova aktivnog uključivanja u izvanbolničku svakodnevnicu. Nadalje, Jukić ukazuje da negativna društvena stigmatizacije te populacije smanjuje kvalitetu njihova života, no da bi se također samostigmatizacija trebala imati u vidu kao otežavajući faktor u procesu njihove aktivne socijalne afirmacije. U tekstovima koji slijede nalaze se detaljnija objašnjenja utjecaja, primjerice, nevladinih udruga i medija na negativno stereotipiziranje osoba s duševnim smetnjama i psihijatrijske struke, ali i osvrt na odraz promjena "klasičnih moralnih načela" na promjene etičkih normi u psihijatriji. Na koncu se autor ponovno vraća u povijest, odnosno u doba socijalizma, te u kratkim crtama donosi osnovne podatke o zloupotrebi psihijatrije u političke svrhe u ondašnjem režimu. Pa tako, za zadnju "izolaciju" politički nepodobnih osoba spominje 1987., godinu održavanja Univerzijade.

"Psihijatrija u Domovinskome ratu" naziv je petog dijela knjige, koji je autor posvetio ratnoj psihijatriji. Prvi od šest tekstova, koliko ih sadrži peti dio, govori o angažmanu hrvatskih psihijatara u ratnim okolnostima, točnije o njihovu učešću u radu organizacije psihijatrijske službe u sklopu Glavnog stožera saniteta Republike Hrvatske. U nadolazeća četiri teksta Jukić obrađuje teme vezane uz psihičke posljedice koje su ostavila ratna zbivanja kako na vojnike tako i na ostale žrtve rata. S ciljem da zorno ilustrira reakcije na stres u borbi, kao i prikaz metoda njegova liječenja, autor katkad poseže za slučajevima vojnika kod kojih su identificirani simptomi psihičke traume uzrokovane bivanjem na ratištu. I najzad, peti dio knjige okončava tekstom u kojem, koristeći se vlastitim bilješkama koje datiraju iz rujna 1991. te dokumentacijom iz tog perioda pohranjenoj u arhivu "Vrapča", rasvjetljava čin evakuacije tristotinjak psihijatrijskih pacijenata iz pakračke psihijatrijske bolnice u noći 30. rujna 1991. godine.

Poseban naglasak u šestom dijelu knjige pod naslovom "Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP)" stavljen je na analizu tog psihijatrijskog fenomena. Ovaj se dio sastoji od pet tekstova, a prvi od njih je zapravo članak iz psihijatrijskog udžbenika ovdje objavljen u originalu. I dok

je prethodni sadržaj isključivo stručnog medicinskog (psihijatrijskog) karaktera, u narednim dvama tekstovima u kojima se bavi kliničkim simptomima PTSP-a te pristupom liječenju oboljelih, s fokusom na prevenciji suicida, autor nastoji sagledati odabranu temu i iz društvenog rakursa. Govoreći o radnoj sposobnosti pacijenata kojima je dijagnosticiran PTSP u četvrtom tekstu Jukić upozorava “da se prema oboljelima od PTSP-a u svakom trenutku treba odnositi realno i ne dati ‘impresionirati’ dijagnozom (posebno onim što je dovelo do PTSP-a), jer u tom slučaju nećemo biti kadri napraviti dobru procjenu i adekvatno pomoći bolesniku”. U konačnici, rezimirajući sve prethodno, autor u zadnjem članku u zaključnoj napomeni donosi podatak prema kojem je u poratnoj Hrvatskoj “desetak posto svih psihijatrijskih kapaciteta rezervirano za oboljele od PTSP-a” te da je iz tog razloga “PTSP na neki način postao i javno-zdravstveni problem”.

U dvanaest tekstova sedmog dijela knjige Jukić se bavi, na što ukazuje i naslov “Razne društveno psihijatrijske teme”, različitim aspektima psihijatrijske struke. Konkretno, autor tematizira različita područja počevši od suicidalnog ponašanja kod osoba s duševnim smetnjama, preko društvene i financijske valorizacije psihijatrijske struke, pa do toga da promišlja zablude o sličnostima i razlikama između psihoterapije i ispovjedi te razloge varijabilnosti teorijskih paradigmi u psihijatriji. Pored ostalog, dotiče se i prisutnosti hrvatskih psihijatara na umjetničkoj, odnosno književnoj sceni, pa u tom smislu u zasebnom tekstu navodi poimence psihijatre i njihova književna djela. Spomenuti osvrt u suštini je napisan kao odgovor na članak “Ars medica, ars poetica” objavljen u *Liječničkim novinama* 2011. godine. Naime, autorica navedenoga članka izostavila je navesti doprinos hrvatskih psihijatara u književnosti, stoga se Jukić, želeći ispraviti nanese im “nepravdu”, odlučio napisati ovaj osvrt. U predzadnjem tekstu sedmog dijela knjige autor govori o okolnostima objavljivanja hrvatskog prijevoda devetog njemačkog izdanja knjige *Opća psihopatologija* Karla Jaspersa, njemačkog psihijatra i filozofa. Kao jednu od zanimljivosti, između inih koje Jukić iznosi kada razmatra sadržaj spomenute knjige, apostrofirala bih da je Jaspers u njezinu izdanju iz 1934. godine citirao dva rada hrvatskog psihijatra dr. Josipa Glasera. Na koncu, na gotovo petnaest stranica, dakle vrlo opsežno, autor izlaže pojedinosti vezane uz obilježavanje Dana prava osoba s duševnim smetnjama, 6. lipnja. Razlog donošenja odluke Hrvatskog sabora da se upravo spomenutog datuma obilježava dan osoba s duševnim smetnjama leži u tome što je 6. lipnja 1880. godine donesen prvi statut Kraljevskog zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu, odnosno danas Klinike za psihijatriju Vrapče. U predgovoru knjige Jukić tumači što ga je nagnalo da odluči objaviti ovaj pomalo dug i deskriptivan tekst. Objašnjavajući zbog čega ga nije skratio govori – “nisam ga kratio nadajući se da će barem njegova duljina, ako ne nepročitani sadržaj, upozoriti čitatelje da taj dan (s razlogom) postoji i podsjetiti ih na potrebu promjene stava prema osobama s duševnim smetnjama.” Naposljetku, istaknula bih da je u ovaj dio knjige uvršten tekst, drugi po redu, “Duhovna obnova hrvatskog naroda – aktualna pitanja,” koji dosad nije bio objavljan.

Najzad, osmi dio knjige “Psihijatrijske teme za široku publiku” donosi šest novinskih članaka prilagođenih širem krugu čitateljstva. Riječ je o kratkim tekstovima, od po svega dvije do tri stranice, u kojima Jukić problematizira pitanja vezana uz neurozu i bipolarni afektivni poremećaj, zatim ona koja se tiču upotrebe anksiolitika u svakodnevnoj psihijatrijskoj praksi, te u konačnici razmatra poremećaj spavanja i ovisnosti. Šesti je, posljednji tekst ove knjige uopće, sačinjen od autorovih odgovora na pitanja čitatelja *Večernjeg lista* koja su se odnosila ne samo na područje psihijatrije već i na druge javnozdravstvene probleme.

Jelena Seferović

Radionica otkanja u sklopu projekta Duga iznad Krke, Kistanje 16. – 20. kolovoza 2019.

Ovogodišnja, peta po redu Radionica otkanja/groktenja održala se između 16. i 20. kolovoza 2019. godine u Kistanjama. Radionica otkanja dio je većeg projekta Duga iznad Krke, čiji je autor i voditelj Ilija Krneta, odnedavno umirovljeni glavni policijski savjetnik ministra unutrašnjih poslova za područja od posebne državne skrbi. Naziv projekta Duga iznad Krke simbolizira pomirenje na području teških ratnih stradanja i još uvijek neriješenih socioekonomskih pitanja, kako povratnika srpske nacionalnosti tako i novonaseljenog stanovništva na području Bukovice i Ravnih kotara. Duga u imenu simbolizira povezanost, pomirbu i prihvaćanje različitosti na područjima s obje strane toka rijeke Krke; lijeve obale rijeke s većinskim hrvatskim stanovništvom i desne obale s, donedavno, većinskim srpskim stanovništvom.

Projekt Duga iznad Krke osim Radionice otkanja/groktenja obuhvaća još i nekoliko jednodnevnih događanja: Kistanjske zalaske sunca te Radionicu suhozida. Datum održavanja radionice i pripadajućih manifestacija s razlogom je svake godine isti, kako bi se poklopio s 19. kolovozom, danom Preobraženja Gospodnjeg, pravoslavnim blagdanom koji se obilježava u manastiru Krka, jednom od najpoznatijih i po svom sadržaju najznačajnijim pravoslavnim manastirima u Republici Hrvatskoj, koji je udaljen tri i pol kilometra od Kistanja. Uoči tog blagdana nekoliko tisuća vjernika iz različitih krajeva Hrvatske, Srbije, ali i ostatka svijeta dolaze u Kistanje proslaviti tu svetkovinu.

Kistanjski zalasci sunca jednodnevni su kulturni događaj koji pokušava ponuditi nešto drugačije kulturne sadržaje stanovnicima Kistanja i okolnih sela uoči Preobraženja. Ovogodišnji Kistanjski zalasci sunca posvećeni su Milutinu Milankoviću, srpskom astronomu, geofizičaru i matematičaru svjetskog glasa, obilježavajući 140. godišnjicu njegova rođenja. U spomen na Milutina Milankovića Astronomsko astronautičko društvo iz Zadra organiziralo je gledanje noćnog neba pomoću teleskopa, a dobrovoljni prilozi prikupljeni su za kupnju javnog teleskopa u Bukovici. Osim gledanja noćnog neba posjetitelji su mogli uživati u nekoliko koncerata lokalnih glazbenika, sudjelovati u radionici i predavanju o potencijalu autohtonog ljekovitog i aromatičnog bilja Bukovice te prisustvovati Radionici suhozida.

Sama Radionica otkanja/groktenja traje četiri dana i obuhvaća teorijski, praktični i terenski rad. Teorijski i praktični dio vode dr. sc. Sanja Ranković s Fakulteta muzičke umjetnosti u Beogradu i dr. sc. Joško Čaleta iz Instituta za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba. Ovogodišnja radionica okupila je 14 polaznika iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i Francuske. Radionica već nekoliko godina ima internacionalni karakter, okupljajući entuzijaste od Poljske i Kanade do Novog Zelanda. Polaznici su uglavnom mladi ljudi s višegodišnjim pjevačkim iskustvom, neki od njih i profesionalni etnomuzikolozi.

Terenski rad obuhvaća obilazak sela Bukovice i Ravnih kotara te susrete s lokalnim čuvarima tradicije. Ovogodišnji terenski rad započeo je odlaskom u Žegar, selo Bogatnik, gdje su polaznici imali priliku upoznati se s izvanrednim pjevačima koji su svoje vještine stekli unutar tradicije, učeći od svojih starijih; Obrad Milić (r. 1938., Žegar), Dragomir Vukanac (r. 1941., Žegar) i Ratko Milić (r. 1952., Žegar). U etnomuzikologiji, Žegar je važno mjesto proučavanja groktenja, dipli i gusli, i to zahvaljujući Todoru Komazecu, poznatom diplaru i izrađivaču dipala, čije se snimke nalaze na antologijskim CD-ovima (*Serbie: Anthologie De La Musique Populaire Serbe*

/ *Serbia: An Anthology Of Serbian Folk Music*) te različitim etnomuzikološkim digitalnim arhivima, a u današnje vrijeme ponajviše zahvaljujući upravo Obradu Miliću, kojega smo posjetili u Bogatniku u rodnom zaseoku Milići. Pjesma i svirka Obrada Milića nalazi se na tri nosača zvuka *Žegar Živi* (izvođači: Dragomir Vukanac, Jandrija Baljak, Svetlana Spajić, Vojislav Radmilović, Miljka Radmilović, Obrad Milić), 2008., *Tradicionalno pjevanje, guslanje, svirka na diplama i pripovedanje iz Žegara, Dalmacija*, 2015. na kojem je Obrad Milić solo izvođač, te *Serbian War Songs* (izvođači: Zeitkratzer, Svetlana Spajić, Dragana Tomić, Obrad Milić), 2017. A ove godine je, u svojoj 81. godini, zajedno s tradicijskim pjevačicama Svetlanom Spajić, Jovanom Lukić te eksperimentalnim ansamblom Zeitkratzer iz Berlina nastupio na Ruhrtrienalleu. Polaznici radionice imali su priliku čuti izvorno groktenje, pjesmu na bas, pjesmu i svirku uz gusle, te diplenje. Također, Obrad Milić jedan je od rijetkih živućih diplara koji dipli “na nepreduške”, tj. svira bez stanke za dah, pomoću tehnike cirkularnog disanja.

Drugi dio terenskog rada održao se na obali rijeke Zrmanje u Muškovcima, gdje su grupu polaznika radionice posjetili članovi KUD-a Kamen Bukovica: Marijan Kamber (r. 1953., Benkovic.), Vinka Savković (r. 1957., Šopot), Nikola Knez (r. 1950., Medviđa), Zdravko Filipović-Žungul (1960., Medviđa) Ika Tokić (r. 1942., Popovići), Branko Tokić (r. 1940., Popovići), Ljubica Čačić (r. 1955., Bruška), Ivo Čačić (r. 1950., Bruška). Članovi KUD-a predstavili su se orzenjem, čobanskom pjesmom, pjesmom na bas te svirkom na diplama i ćurlici.

Od 2010. godine ojkanje se nalazi na UNESCO-ovoj listi nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita. Dokument definira ojkanje kao slobodno potresanje glasom, najstariji oblik arhajskog, tradicijskog pjevanja u Republici Hrvatskoj unutar dinarskog areala, kojem pripadaju dalmatinsko zaleđe (Bukovica i Ravni kotari), obronci Velebita te Lika i Kordun.¹

Ojkanje je zaštićeno kao oblik kojemu je potrebna hitna zaštita upravo iz razloga što je nestala vertikalna linija učenja u kojoj se ta vještina usmeno prenosi sa starijih na mlađe generacije. Jedan od ciljeva ove radionice je ako ne usporiti umiranje te forme izražaja, onda bar upoznati mlađe (uglavnom urbano) stanovništvo, tj. polaznike radionice s tom tehnikom, ali i osvijestiti lokalno stanovništvo o bogatstvu i posebnosti njihove kulture.

Sam naziv radionice upućuje na dva različita termina za istu ili sličnu pojavu potresanja glasa unutar vokalne tradicije dalmatinskog zaleđa – ojkanje i groktenje. Kroz povijest i ovisno o lokalitetu, termin za istu ili sličnu pojavu se mijenjao, pa tako Ljudevit Kuba (oko 1892. godine) bilježi termine *vojkanje* (u Sinjskoj krajini), *zavijanje* (u Omiškoj krajini) te *groatanje* (u Kninskoj krajini),² dok Antun Dobronić u knjizi *Ojkanje, prilog za proučavanje geneze naše pučke popjevke* (Zagreb, 1915.) dodaje još i termin *treskanje* (u Drniškoj krajini).

I danas postoje razlike u nazivlju, pa će tako stanovništvo Ravnih kotara hrvatske nacionalnosti tu pojavu zvati *orzenje* ili *orcanje*, dok će stanovništvo Žegara srpske nacionalnosti tu pojavu nazvati *groktenje*. Također, ne možemo tvrditi da se nazivlja međusobno ne preklapaju ovisno o nacionalnosti ili lokalitetu, ali simbolički, naziv radionice ukazuje na učenje te forme koja postoji kod obje nacionalnosti ovih predjela.

Pristup učenju vokalne tradicije koji njeguje ova radionica neprocjenjiv je iz više razloga. Radionica ojkanja/groktanja vjerojatno je jedina pjevačka radionica u Hrvatskoj koja se održava na izvornom lokalitetu odakle ta forma potječe, okuplja entuzijaste, etnomuzikologe i izvorne nositelje tradicije na jednom mjestu, te pruža polaznicima sveukupno iskustvo jednog pod-

¹ Nomination file No. 00320 for inscription on the list of intangible cultural heritage in need of urgent safeguarding in 2010, <https://ich.unesco.org/en/USL/ojkanje-singing-00320>.

² Ljudevit Kuba, 1899, “*Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji: po stručnom svom putovaču iz g. 1890. i 1892.*”, *Zbornik za narodne običaje i život južnih Slavena* 6: 9.

neblja. Klima, krajolik, svakodnevni život, običaji, vjerovanja i tradicijska muzika međusobno su neraskidivo povezani. Svi elementi života u nekom krajoliku utjecali su na rađanje nekog glazbenog fenomena. Danas možemo samo nagađati kako i zašto je neka forma nastala i je li imala neku opipljivu svrhu (i koju?), ali sigurno je da je osjetljivost na zvuk i svijest o zvuku (zvuku nekog krajolika; engl. *soundscapeu*) "arhajskog čovjeka" ovih krajeva bila drugačija od one današnjeg urbanog čovjeka, okruženog sveprisutnim zvukovima koje uglavnom ne osvještava.

Da bi taj urbani čovjek dobio barem mali uvid u otkanje i ostale arhajske forme, sigurno da je potreban susret s krajolikom i ljudima koji su taj fenomen i stvorili.

Barbara Majnarić

Folklore Summer in Zagreb. Review of the 53rd Zagreb International Folklore Festival in 2019

The 53rd Zagreb International Folklore Festival was, without a doubt, the highlight of the 2019 summer for all its participants. Having taken over Zagreb for a week in July, the festival made the central squares loud with live music and singing. The vast programme, with a particular focus on the Gorski Kotar region of Croatia, managed not only to competently present the traditions along the historic trade route, but also to incorporate performers from all around the world. The mixture included folk groups from Bulgaria, China, Greece, Italy, Iran, Latvia, Lithuania, and Poland. Apart from dance, music and singing performances, there were workshops led by foreign artists from Bolivia, Brazil, and Ecuador.

There were some additional features of the programme that made this folklore festival special for me. The presence of the workshops, which encouraged the audience to take an active part in the dancing, was one of them. The other noteworthy feature was a theatre play performed in a Croatian local dialect by a group of elderly people who still speak it. I found it to be a great addition to the programme as it made the festival more inclusive of the complexity of the folklore. Dialects and folk stories tend to be left out of the European festival spotlight; thus it is encouraging to see something being done to counter this tendency.

One of the best features of the Zagreb Folklore Festival is the "democratisation of culture" (d'Arcier 2015: 287). The festival offers easy access to the folklore scene without any obstacles that the institutions (e.g. ethnographic museums) seem to present for the city dwellers who pass by and never enter. The performances taking place on open-air stages within the city centre area drew people's attention and invited the audience to learn about different cultures

without any financial burden. Therefore, the festival contributes to the city's "cultural capital" (Szabó 2015: 48) by playing an educational role for the audience, whose "decoding capacity" (Ibid: 48) improves with every attendance.

The cutest festival performances were the unplanned ones by children on the central square. We enjoyed watching them dance in unison with the folk performers. A little girl with a short bob-haircut was trying to make the skirt of her blue polka dot dress fly like the skirts of the Latvian female dancers. She was twirling round and round, mesmerised by her skirt. In the meantime, a naughty little boy kept running around and then froze once he noticed the dancers, and stood motionless in the middle of the square until the performance was over.

This informal transmission of folk culture to the younger generation has always been an important function of traditional festivals. In our globalised world, it is encouraging to see that festivals still bear its core functionality even if it is in a different way due to its international dimension. Thus, the children present at the festival learn not only about their culture but also about the cultures of different places. They acquire knowledge, and even though it is only superficial, it is still some knowledge of global differences.

This brings us to the realisation that a festival can serve as a means to "reinforce a sense of local identity" (d'Arcier 2015: 287). There was a powerful scene at one of the performances that took place on the bigger stage at Gradec. Old Croatian ladies were singing beautifully on the stage and suddenly the entire audience joined them, and at one point, it felt like everyone around was singing in unison. Of course, I did not know the song, but it was an old Croatian song that all the locals could identify with. There was a magic unity in the environment – a powerful pride in being Croatian.

Being an international festival, it aims at "forging new social connections" (d'Arcier 2015: 287) and developing intercultural exchange. Socialization plays an important role for the participants whose artistic practise benefits from performing in a new place in front of a new audience and also from seeing others perform. The most memorable cultural exchange seemed to take place at night in the yard of the student dormitory where all participants were accommodated. We became accustomed to falling asleep to loud live music and singing which would not stop until 5 a.m.

One night, we happened to join a Bulgarian group; we were naturally dragged into the circle of dancers where all we had to do was to keep up with the leader and her steps. One of the girls who joined was losing her flipflops in her attempt to keep up, which she did drop later but continued barefoot. We had another problem: the Croatian singing group next to us was getting louder, drawing out our music. That made us scream louder in order to keep the leadership of the Bulgarian group. The scream had no identifiable language as it all just turned into some international sounds.

All in all, the festival provides a platform for cultural transmission, identity reinforcement, socialisation, and cultural exchange. In a time of a growing "festivalisation" (Négrier 2015: 18) of culture, this example of a folklore festival stands its ground as one of the positive, beneficial influences. The Zagreb Folklore Festival brings visibility to the rich world of folklore and empowers the keepers of traditions. The festival has a unique artistic and cultural value due to its choice of less stylised dance groups with a preference for smaller village groups over folk dance companies.

Valentina Polcovicova